

B. Metodika princípov rozhodovania Pamiatkového úradu SR vo veciach stavebnotechnického /alebo reštaurátorského/ zásahu

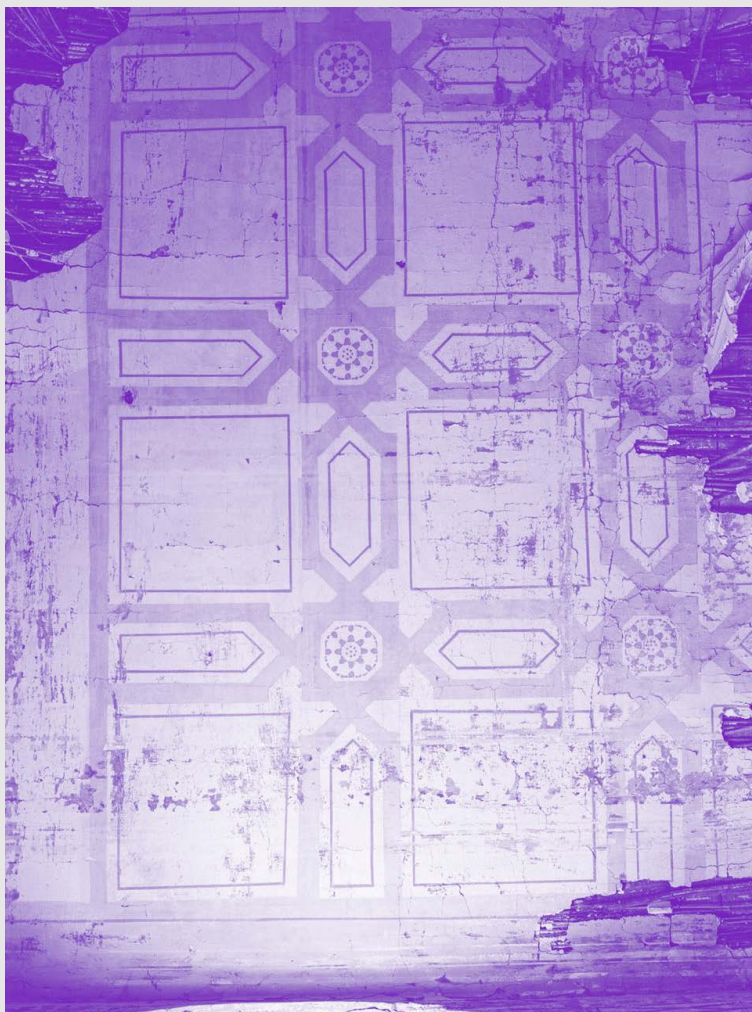

časť 8.
Stavebná časť – stavebné prvky

Vypracoval:
Pavel Fabian

Omietky a fasádne farby

OBSAH

1.	ÚVOD	3
2.	SÚČASNÁ SITUÁCIA	4
3.	MATERIÁLY, POVRCHOVÉ ÚPRAVY, NÁTERY	5
	3.1. PODKLAD OMIETKY	5
	3.2. OMIETKA.....	5
	3.3. PLOŠNÉ A PLASTICKÉ ČLENENIE A VÝZDOBA.....	7
	3.4. NÁTERY A INÉ POVRCHOVÉ ÚPRAVY.....	8
4.	PAMIATKOVÝ VÝSKUM	9
5.	PREDMET A ROZSAH PAMIATKOVEJ OCHRANY	10
6.	DOKUMENTÁCIA	11
7.	DIAGNOSTIKA STAVEBNOTECHNICKÉHO STAVU	12
8.	SPÔSOBY OCHRANY A OBNOVY	13
	8.1. OMIETKY	13
	8.2. PLASTICKÉ ŠTUKOVÉ ČLENENIE A VÝZDOBA (FASÁD A INTERIÉROV)	16
	8.3. NÁTERY NA OMIETKACH A ŠTUKOVÝCH PRVKOCH.....	20
	8.4. HYDROFOBIZÁCIA, ANTIGRAFITI.....	21
9.	ODPORÚČANÁ ODBORNÁ LITERATÚRA	22
10.	ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV	22
11.	ZDROJE OBRAZOVEJ A FOTOGRAFICKEJ PRÍLOHY	23
12.	ZOZNAM PRÍLOH	24

---

1. ÚVOD

Omietkové povrchy – ploché, plasticky členené alebo zdobené či už jednofarebné, s viacfarebnou úpravou alebo s maliarskou výzdobou – pokrývajú v našich podmienkach veľkú časť stavebných konštrukcií väčšiny budov aj iných stavieb. V prípade exteriérových povrchov hovoríme o fasádnych omietkach, plastických fasádnych úpravách, plastickom fasádnom členení alebo plastickej fasádnej výzdobe. V prípade interiérových povrchov hovoríme o vnútorných interiérových omietkach, plastických omietkových úpravách, plastickom omietkovom členení alebo plastickej omietkovej výzdobe. V exteriéri a interiéri charakterizujeme ich povrchovú farebnosť, farebnú úpravu alebo maliarsku výzdobu.

Od čias Rímskej ríše je prenikanie stavebných, najmä murárskych, vrátane omietkarských zručností, použitie a zhotovenie architektonickej dekorácie spojené s latinsko-jazyčným, neskôr taliansko-jazyčným prostredím, čo sa odráža aj v terminológii zaužívanej v domácom prostredí.

Synonymom domáceho slova omietka je slovo talianskeho pôvodu štuk, štukatúra,¹ aj keď u nás došlo k významovému posunu, resp. zúženiu jeho významu na plastické omietkové členenie alebo výzdobu.

Štuka (v slovenčine ide o podstatné meno ženského rodu, zatiaľ čo český ekvivalent *štuk* je mužského rodu) je tiež malta určená na jemnozrnnú alebo špeciálnu ušľachtilú omietku, plastickú architektonickú a sochársku výzdobu fasád, interiérových stien a stropov.

Pre jemnozrnnú povrchovú omietku, ktorú u nás bežne označujeme ako štuková omietka, sa používa talianske pomenovanie *intonaco* [intonako]. U nás sa ako *intonako* pomenováva väčšinou len záverečná omietková vrstva aplikovaná pod nástennú maľbu, najmä pod freskovú maľbu – fresku.

---

¹ Z tal. *stucco* [stukko] – pomenovanie pre maltu určenú na omietanie alebo zhotovenie plastickej dekorácie.

2. SÚČASNÁ SITUÁCIA

Rozsah zachovania pôvodných historických a pamiatkovo hodnotných omietok na území Slovenska poznáme veľmi slabo; čím ide o staršie obdobie, tým je ich počet nižší. Ich výskyt doteraz nebol predmetom systematickej evidencie ani v prípade národných kultúrnych pamiatok. Táto úloha je sťažená, ba až znemožnená tým, že staršie omietky bývajú prekryté mladšími omietkovými a náterovými vrstvami. Napriek existencii pomerne rozsiahleho stavebného fondu z obdobia gotiky alebo renesancie je zachovalosť priznaných (t. j. neskôr nikdy neprekrytých) omietkových povrchov veľmi výnimočná. V prípade mladších období sú takéto situácie o niečo častejšie.

Prekrývanie omietok novými náterovými vrstvami v minulosti súviselo s ich bežnou údržbou – udržiavaním v čistote a dobrom technickom stave, ale aj so zmenou estetických požiadaviek (zmena farebnosti, doplnenie maliarskej výzdoby). Prekrytie novou omietkovou vrstvou zvyčajne súviselo so zásadnejšími stavebnými úpravami (napr. obnova budovy poškodenej požiarom alebo v dôsledku zanedbania, prístavba alebo nadstavba, zmena stavebných otvorov, výmena stropov v interiéri), ale mohlo to byť podmienené zámerom radikálnejšej architektonickej úpravy fasád alebo interiérových priestorov (napr. vytvorenie plastického členenia alebo výzdoby, zmena veľkosti miestnosti).

Vo všeobecnosti sa dá tvrdiť, že stavebné úpravy alebo zmeny realizované pred začiatkom až polovicou 20. storočia takmer vždy niečo pridávali k existujúcej staršej stavbe. Pokiaľ ide o omietky, ktoré boli vo vyhovujúcom technickom stave, tie sa zachovali. Poškodené omietky boli odstránené (nepoužívali sa, neboli známe súčasne konzervačné postupy) len v nevyhnutnom rozsahu. Zachované plochy starších omietok sa doplnili alebo využili ako vyrovnávací podklad na naniesenie novej omietkovej vrstvy. Aj otlčené omietky (alebo malta z rozobratého muriva) našli na stavbe druhotné využitie – na rôzne zásypy a násypy, aj ako zložka nových mált. Takáto šetrnosť bola podmienená v prvom rade náročnosťou získavania a transportu stavebného materiálu – v tomto prípade najmä piesku, ktorý tvorí prevažnú časť objemu väčšiny mált a omietok (s výnimkou hlinených) a jeho následného spracovania na maltu, všetko len s využitím ľudskej a zvieracej sily. Výhodou bola možnosť získať piesok z nánosov väčších riek alebo z pieskových lomov, ale často tiekli v dosiahnuteľnej blízkosti stavieb len potoky a usadeného piesku pri nich bolo málo. Samozrejme, v každom historickom a slohom období vznikali aj novostavby.

Situácia sa začala meniť s rozvojom železničnej a najmä nákladnej automobilovej dopravy v období približne od polovice 19. do polovice 20. storočia a s rozvojom priemyselnej výroby stavebných materiálov (ale ešte aj v 60. rokoch 20. storočia nebolo výnimkou získať aspoň časť stavebného materiálu na novostavbu z búraniska). Pre stavebníkov sa stali dostupnými veľké objemy rôznych druhov pieskov uniformnej kvality (ťažných, drvených, triedených) a takisto maltových spojív – vápna a cementu.

Vo sfére mált a omietok sa začala naplno prejavovať snaha o spriemyslenie stavebníctva, vrátane obnovy architektonických pamiatok až v 90. rokoch 20. storo-

čia, keď začali na trh prichádzať a postupne sa presadzovať hotové maltové a omietkové zmesi (vo vreciach, v cisternách) a vytláčať malty pripravované priamo na stavenisku zo základných surovín (tzv. staveniskové malty). Stavebný rozvoj bol spojený s postupnou premenou pracovnej náplne murárskej profesie so zmenou stavebných remeselníkov na stavebných robotníkov. K tomu sa pridružil dynamický úbytok kvalifikovaných štukatérov.

Ak pri pohľade do 70. – 80. rokov 20. storočia vidíme ako základný problém časté odstraňovanie historických omietok z nevedomosti/podceňovania ich hodnoty pre zachovanie autenticity pamiatok, v ďalších desaťročiach k tomu pribudli problémy s kvalifikáciou personálu zaučeného len na štandardné pracovné úkony pri príprave a aplikácii hotových maltových a omietkových zmesí, ktorých vlastnosti sú nastavené hlavne pre novostavby. Pritom na každej stene, strope alebo fasáde historickej stavby nachádzame jedinečnú situáciu – prítomnosť viacerých alebo fragmenty viacerých omietkových a náterových vrstiev s rôznymi vlastnosťami na sebe alebo vedľa seba, z ktorých niektoré môžu byť technicky a architektonicky nevyhovujúce, ale iné sú naopak pamiatkovo hodnotné, prejavuje sa na nich vlhnutie, zasolenie, poruchy adhézie a kohézie, mechanické poškodenie, zašpinenie. To všetko by mal kvalifikovaný omietkar historických stavieb dokázať rozlíšiť a dokázať s tým pracovať.

Odborní pracovníci krajských pamiatkových úradov (ďalej len „KPÚ“) ťažko hľadajú na stavenisku partnera na odborný rozhovor na túto tému. Mnohokrát je najistejšou cestou zachovania aspoň nejakých historických omietok ich prekrytie novou vrstvou omietky a náteru, ktoré približne reprodukuje optimálny stav, napr. pokiaľ ide o zrnitosť a rovnosť povrchu, vzhľad náteru.

Historické omietky sa pri stavebných úpravách často stávajú obeťou nepremysleného a nepripraveného postupu – omietky bez plastického členenia alebo výzdoby a bez viditeľnej maliarskej výzdoby, najmä pokiaľ ide o omietky na rovinných plochách, bývajú kompletne odstránené hneď na začiatku stavebných prác alebo dokonca hneď po získaní stavby do vlastníctva. Spolu s odstránením či vybúraním ďalších prvkov ako sú podlahy, okná, dvere, drevené stropy a podobne, sa tak z užívateľnej alebo takmer užívateľnej budovy, možno zanedbanej, morálne alebo technicky zastaranej, lokálne poškodenej, stane hrubá stavba. Popritom väčšinou dôjde k zásadnému narušeniu/zásadnej kompromitácii/znehodnoteniu jej autenticity po všetkých stránkach, k nevratným (ireverzibilným) zásahom a v konečnom dôsledku zníženiu pamiatkovej hodnoty. Zostávajúce konštrukcie síce poskytujú náhľad na všetky použité materiály, stavebné techniky, predchádzajúce zásahy a zmeny, ale za cenu zničenia stavby. Aj keď boli investované značné finančné prostriedky na búracie práce, odvoz a likvidáciu stavebného odpadu, dostávame sa – pokiaľ ide o úžitkové vlastnosti budovy – z bodu nula do záporných hodnôt a bude treba investovať veľké množstvo času, práce, materiálu a financií, aby sme vystúpili do kladných čísiel. Historická budova – pamiatka – sa však pritom zmení už len na repliku samej seba.

3. MATERIÁLY, POVRCHOVÉ ÚPRAVY, NÁTERY

3.1. PODKLAD OMIETKY

Podkladom omietky historických stavieb býva v našich podmienkach najčastejšie murivo – kamenné, z pálenej alebo nepálenej tehly, alebo zmiešané, ktoré je murované na hlinenú, vápennú, neskôr na vápenno-cementovú alebo cementovú maltu.

Niektoré časti stavieb pokryté omietkou môžu byť zhotovené aj z iných materiálov, napr. z dreva (zrubové steny, nosné konštrukcie hrazdených stien, rôzne typy drevených stropov) alebo kovu, najčastejšie železa alebo ocele (kotvy, pásy, nosníky).

Na kamennom alebo tehlovom murive omietka dobre drží vzhľadom na príbuznosť materiálových vlastností. O niečo horšie je spojenie medzi murivom z nepálenej hliny a vápennou omietkou, ešte horšie pri použití vápenno-cementovej alebo cementovej omietky (v záujme dlhodobej stability systému by tvrdosť materiálu mala smerom k povrchu konštrukcie klesať a pórovitosť stúpať). Viac pozri v: [Murované konštrukcie](#), [Tehlové murivo](#), [Kameň a kamenné stavby](#).

Na dreve, ktoré je na rozdiel od malty/omietky pružné a vplyvom zmien vlhkosti podlieha objemovým zmenám, musí byť na omietku vytvorená možnosť mechanického ukotvenia, najčastejšie použitím rôznych nosných roštov alebo sieťovín, v jednoduchších prípadoch pomocou kolíkov, klinec alebo zásekov (viac pozri v: [Drevo a drevené stavby](#)).

Na hladkom povrchu väčších kovových konštrukčných prvkov sa omietka nemá ako uchytíť, preto tiež potrebujú prekrytie, najčastejšie sieťovinou. Na železe alebo oceli môže pod omietkou vznikáť korózia, ktorá nie je len estetickým nedostatkom, ale môže spôsobiť aj konštrukčné problémy (viac pozri v: [Kovové konštrukcie](#), [Moderná architektúra](#)).

3.2. OMIETKA

Omietka je tenká a väčšinou viacvrstvomá/vrstevnatá štruktúra, ktorej plošný rozsah ďaleko presahuje jej hrúbku. Z technického hľadiska tvorí nárazníkovú zónu medzi prostredím stavebnej konštrukcie a okolitým prostredím, exteriérovým alebo interiérovým, chráneným alebo nechráneným pred mikroklimatickými výkyvmi. Omietka je vystavená možnostiam rôznych druhov poškodenia, ktorých príčiny môžu prichádzať z vonkajšieho prostredia, stavebnej konštrukcie alebo ich príčina môže byť v omietke samotnej.

Materiálom – polotovarom na zhotovenie omietky je malta. Jej základnými zložkami sú plnivo a spojivo. Plnivom je zvyčajne piesok, ktorý tvorí väčšinu objemu malty. Spojivo je látka, ktorá v malte po použití stvrdne, a to buď chemickým, alebo fyzikálnym procesom a drží zrnká piesku pohromade vo forme, ktorú môžeme označiť ako umelý kameň.

Piesok, aký sa v dávnejšej minulosti používal na prípravu mált, bol bežne hrubší (t. j. obsahoval aj podstatne väčšie zrná) ako piesky používané v súčasnosti.

►► Obr. 2. Drevený trámový strop s doskovým podbitím, na ktorom je naklincovaný diagonálne kladený latkový rošt umožňujúci omietnutie dreveného podkladu. Pôvodná omietka je odstránená.

►► Obr. 3. Drevený trámový strop s doskovým podbitím, na ktorom sú v priečnom smere natiahnuté a naklincované trstinové rohože umožňujúce omietnutie dreveného podkladu. Pôvodná omietka po niekoľkých desaťročiach bez údržby čiastočne odpadla. Rizikovým faktorom na vznik takéhoto poškodenia je najmä korózia drôtikov, ktorými sú steblá trstiny spojené do rohoží.

► Obr. 1. Drevený trámový strop s doskovým podbitím, na ktorom je naklincovaný v priečnom smere rošt zo štiepanej/polenej drevenej žrdoviny umožňujúci omietnutie dreveného podkladu. Pôvodná omietka nanosená v pomerne hrubej vrstve čiastočne odpadla. Rizikovým faktorom na vznik takéhoto poškodenia je vlastná hmotnosť omietky na hranici jej vnútornej súdržnosti (kohézie).

Najjednoduchším a najdlhšie používaným spojivom mált je íl, ktorý pred použitím nepotrebuje žiadne technologické spracovanie. V prírode sa vyskytuje aj čistý, ale väčšinou sa vyskytuje ako zložka hliny v zmesi s materiálmi hrubšej zrnitosti (prach, piesok, štrk). S ílom alebo priamo z hliny sa pripravuje hlinená malta mnohostranne použiteľná na stavbách: na výrobu nepálených tehál, murovanie, mazaniny stien, stropov a podláh, omietky.

Všetky ostatné anorganické maltové spojivá sa vyrábajú pálením príslušných surovín. Spomedzi nich sa o historické prvenstvo použitia ako maltového spojiva sporia sadra a vápno. Sadre stačí oveľa nižšia teplota vypalovania, ale surovina na výrobu vápna – vápenec – je geograficky rovnomernejšie dostupná. Vápenné spojivo je oveľa odolnejšie proti exteriérovým podmienkam a pôsobeniu vody. Vápennú maltu je možné upraviť/modifikovať pridaním hydraulických prímiesí, alebo priamo použiť hydraulické vápno.

Sadrová malta na omietky (tiež sadrová malta alebo sadra bez plniva na plastické odliatky, ktoré môžu byť súčasťou štukovej výzdoby) je v našich klimatických podmienkach použiteľná len v interiéri, pretože nie je schopná dlhodobo odolávať vode a mrazu.

Popri hlinených maltách na skromnejšie stavby sa od zániku Rímskej ríše v Európe používali len vzdušné vápenné malty – označované podľa toho, že tvrdnú pri kontakte so vzduchom. Slúžili na murovanie, aj na vonkajšie a vnútorné omietky, tiež na podlahové mazaniny.

Hydraulické malty, ktoré tvrdnú vďaka kontaktu s vodou, tvoria skupinu mált nadobúdajúcich hydraulicitu rôznym spôsobom, s čím súvisia aj rôzne stupne hydraulicity. Sú malty, ktoré možno označiť ako úplne hydraulické – to znamená, že ich tvrdnutie môže prebiehať bez akéhokoľvek kontaktu so vzduchom. Iné majú len čiastočne hydraulické vlastnosti a na tvrdnutie potrebujú kontakt s vodou aj so vzduchom.

Do prvej kategórie – úplne hydraulických mált – patria cementové malty. Získali si veľkú obľubu pre jednoduchosť ich použitia. Po aplikácii nevyžadujú špeciálnu starostlivosť. Ich tvrdnutie je založené na chemických reakciách zložiek cementu so zámesovou vodou. Čoraz rozšírenejšie je používanie rýchlo tvrdnúcich cementov poskytujúcich vytvorenie stabilného systému v krátkom čase a bez ohľadu na podmienky okolitého prostredia. Dosahujú vysokú mechanickú pevnosť, ale aj vysokú nepriepustnosť, čo však nie sú ich jednoznačné výhody.

Hydraulické malty na báze vápna majú hydraulické vlastnosti, no časť tvrdnutia prebieha karbonatizáciou, teda reakciou s oxidom uhličitým zo vzduchu ako u vzdušných vápenných mált. Oproti čisto cementovým maltám sa vyznačujú väčšou priedušnosťou a nižšou mechanickou pevnosťou. Malty z hydraulického vápna alebo vápenné malty s hydraulickými prímiesami si vyžadujú väčšiu starostlivosť pri realizácii, keďže po ich aplikácii je potrebné zabezpečiť primeranú vlhkosť na dlhšiu dobu ako v predchádzajúcom prípade.

Vápenné malty hydraulizované pridaním cementu sa označujú ako nastavované malty alebo vápeno-cementové malty. Vysoký podiel cementového spojiva im dáva vlastnosti blízke čisto cementovým maltám; prítomnosť vápna sa prejavuje najmä počas ich spracovania, keď funguje ako plastifikátor.

Portlandský cement sa začal vyrábať v Anglicku na základe patentu z roku 1824 s úpravami výrobného postupu v 40. až 70. rokoch 19. storočia súčasne

so šírením jeho výroby po Európe aj do zámoria. Prívlastok portlandský v názve súvisí s farbou cementu, ale vyrába sa aj biely portlandský cement.

Od 90. rokov 20. storočia sú aj na našom trhu so stavebnými materiálmi v ponuke hotové suché maltové zmesi, do ktorých pred použitím treba len zamiešať vodu. Svojimi vlastnosťami sú nastavené na použitie v širokej škále konkrétnych situácií, vrátane zmesí označených ako vhodných na obnovu pamiatok. Snaha výrobcov je zaručiť vždy a všade štandardnú/uniformnú kvalitu každého z týchto produktov, čo v minulosti pri použití staveniskových mált nebolo bežné.

V súvislosti so zmenou pracovníkov vykonávajúcich murárske práce zo stavebných remeselníkov na stavebných robotníkov, ktorí namiesto vyučenia vo svojom odbore, potom tzv. tovarišských rokov pri skúsenejších majstroch, a napokon celoživotným zbieraním skúseností vo svojej profesii, sú teraz často len zaučení na konkrétny pracovný úkon v konkrétnych podmienkach, musia aj výrobcovia suchých maltových zmesí nastaviť vlastnosti svojich výrobkov tak, aby boli použiteľné a správali sa v intervale vyhovujúceho štandardu aj za nie celkom optimálnych podmienok. Všetky zložky konkrétnej zmesi nemusia byť uvedené v technickom liste; treba sa pozrieť vždy aj do bezpečnostného listu.

Z hľadiska skladby rozoznávame omietky jednovrstvové a dvojvrstvové, prípadne viacvrstvové.

Jednovrstvové omietky sú na našom území charakteristické pre stredovek a renesanciu, neskôr sa používali prevažne už len na menej náročne architektonicky riešených stavbách alebo častiach stavieb (napr. štítové a zadné múry, hospodárske stavby, ohradné múry). Pre jednovrstvové omietky je príznačné urovnávanie omietanej plochy do roviny od oka, bez použitia omietnikov a strhávacích lát, čo sa prejavuje jej miernym alebo výraznejším zvlnením.

Dvojvrstvové omietky sa u nás rozšírili v období baroka s nástupom plasticky členených fasád a súčasne s tým aj v interiéroch. Pri omietaní podhládov drevených stropov sa stali technologickou nevyhnutnosťou. V súvislosti s dvojvrstvomými omietkami sa začalo zavádzať a postupne šíriť urovnávanie omietaných plôch do presných rovín s použitím omietnikov a strhávacích lát.

Výtvorno-architektonický výraz omietnutého povrchu steny alebo stropu súvisí so zložením použitej malty, skladbou omietky z vrstiev, spôsobu nanášania, urovnávania a povrchovej úpravy.

Na jednovrstvové omietky sa zvyčajne používa malta z hrubšieho piesku s obsahom aj väčších zrn. Nanášajú sa nahadzovaním murárskou lyžicou. Na striekanú omietku treba riedku maltu, nahadzuje sa v najtenšej novej vrstve bez ďalšej úpravy povrchu. Hrubo nahadzovaná omietka je z malty štandardnej hustoty, nahadzuje sa v hrubšej vrstve bez ďalšej úpravy povrchu – sú na nej viditeľné jednotlivé dávky nahodenia. Povrch strhávanej omietky sa hneď po nahodení, kým je malta ešte kašovitá, strhne hranou murárskej lyžice, a tým sa upraví jej hrúbka a jej povrch sa čiastočne vyrovná a súčasne zdrsní. Neskôr po čiastočnom stuhnutí sa môže povrch

omietky hladíť. Na dosiahnutie drsnejšieho povrchu s vystupujúcimi zrnami piesku a/alebo s ryhami po pieskových zrnách sa použije drevené hladidlo priebežne namáčané do vody. Použitím na to určených kovových hladidiel a hladením s prítlakom vznikne úplne hladká gletovaná omietka. Ďalšou možnosťou je povrch stuhnutej omietky zoškrabať hranou vhodného nástroja z kovového plechu – vznikne škrabaná omietka.

Dvoj- a viacvrstvové omietky majú prvú – podkladovú vyrovnávaciu vrstvu z malty z hrubšieho piesku. Na ďalšie vrstvy sa používa jemnozrnná malta. Prvá vrstva sa nahadzuje, plocha sa urovnáva od oka alebo strhávacou latou podľa omietnikov. Druhá a prípadné ďalšie vrstvy sa nanášajú väčšinou tzv. naťahovaním, čiže natieraním na povrch pomocou stieradiel alebo hladidiel, prípadne špachtlí v najmenšej novej hrúbke. Najbežnejšia je štuková omietka s tenkou vrstvou jemnozrnné malty hladenej filcovým hladidlom priebežne namáčaným do vody alebo v súčasnosti tiež tvrdšími alebo mäkkšími penovými hladidlami. Povrch štukovej vrstvy sa môže hladíť aj dreveným hladidlom alebo gletovať. Gletovaný povrch sa dá vytvoriť aj vtieraním vápenej kaše alebo veľmi jemnozrnné malty s plnivom prachovej frakcie. Glet môže byť aj zafarbený. Povrch druhej vrstvy sa môže po stuhnutí rovnomerne zoškrabať – táto úprava je charakteristická pre niektoré plošné omietkové dekoratívne techniky ako sgrafito alebo omietková intarzia, pričom vrchná omietková vrstva (prípadne viaceré vrstvy) môže byť zhotovená zo zafarbenej malty. Ako druhá vrstva dvojvrstvovej omietky sa môže zhotoviť aj striekaný omietkový povrch.

Špeciálnymi omietkovými technikami, ktoré sú vhodné v našich klimatických podmienkach len do interiérov, sú leštené omietky (napr. štukolustro – benátska štuka, marmorino), vápenno-sadrové omietky a sadrové omietky – k nim možno po materiálovej stránke zaradiť aj umelý mramor (tal. *scagliola*).

V priebehu 20. storočia pribudli k tradičným materiálom a druhom omietok niektoré nové s viac alebo menej úspešnou ambíciou postupne svojich predchodcov nahradiť. V medzivojnovom období (20. – 30. roky 20. storočia) sa rozšírilo používanie hrubozrnných vápenno-cementových fasádnych omietok so škrabaným povrchom, tzv. brizolitu. Niektoré časti a prvky fasád sa v tom istom čase začali pokrývať omietkou z umelého kameňa (podobnou podlahovému terazzu) s kamenársky opracovaným povrchom. V 2. polovici 20. storočia (na Slovensku v 70. rokoch) sa začali priemyselne vyrábať farebné fasádne tenkovrstvové nástreky s hrubozrnným minerálnym plnivom a syntetickým polymérom spojivom (napr. Dikoplast) určené primárne na povrchovú úpravu betónových fasádnych panelov panelových domov. Od 90. rokov sú na trhu so stavebnými materiálmi rozličné farebné tenkovrstvové stierky so syntetickými spojivami určené na fasády aj do interiérov.

3.3. PLOŠNÉ A PLASTICKÉ ČLENENIE A VÝZDOBA

K plošným štukatérskym dekoratívnym technikám patria sgrafito a omietková intarzia. Realizujú sa vápennou alebo vápenno-cementovou technológiou s použitím prifarbených mált.

Fasádna plastická dekorácia môže byť zhotovená okrem mált, ktoré sa používajú na omietanie, aj z tzv. rímskeho cementu² alebo keramiky – terakoty. Na interiérovú plastickú dekoráciu sa používala okrem omietkových mált tiež sadra alebo sadrová malta, príležitostne tiež kašírovanie z papieroviny.

Rímsky cement, ktorý bol patentovaný a začal sa vyrábať v Anglicku na konci 18. storočia, vytvára po zmiešaní s pieskom rýchlotvrdnúcu maltu (5 – 15 minút), ktorá našla využitie ako náhrada sadry vhodná do exteriéru na odlievajúce plastické dekoratívne prvky, aké bohato využívala architektúra historizmu a secesie na fasádach. Po prvej svetovej vojne jej výroba prakticky skončila a až v posledných rokoch – v súvislosti so záujmom o obnovu fasád, na ktoré sa používala – dochádza sporadicky k jej obnoveniu.

Špecifickým druhom interiérovej nástennej (zriedkavo podlahovej) úpravy a plastickej dekorácie je štukatárska technika umelého mramoru (tal. *scagliola*). Základom na jej zhotovenie je sadra a farebné pigmenty.

Po zavedení portlandského cementu do stavebníctva vznikla technika omietky z umelého kameňa, ktorá môže byť plošná alebo plasticky členená (imitácia kvádrového muriva alebo obkladu kamennými doskami). Jej nanášanie sa dá kvalifikovať ako omietkarská alebo štukatárska práca, ale záverečná úprava je v podstate kamenárska.

Plastické členenie a výzdoba fasád a interiérov sa zhotovuje dvoma spôsobmi: 1. na mieste (*in situ*) a 2. osadzovaním dielenských prefabrikátov. Štukatárske práce *in situ* zahŕňajú rôzne pracovné postupy, napr. modelovanie, rezanie a vyškrabávanie, nanášanie rôzne textúrovaných povrchov, nanášanie omietkových vrstiev „medzi laty“ alebo podľa šablón, ťahanie a vytáčanie profilov. Pri zhotovení dielenských prefabrikátov sa uplatňuje modelovanie, ťahanie a vytáčanie profilov, ich rezanie a spájanie, zhotovenie rôznych druhov foriem, odlievanie do foriem.

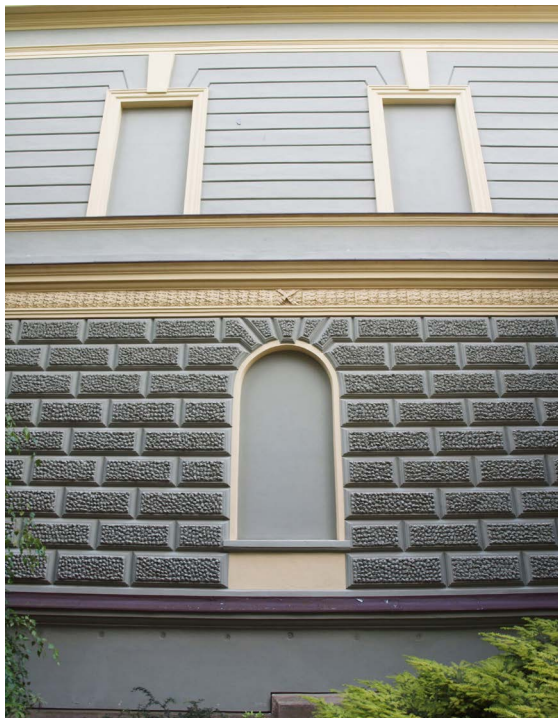
V 2. polovici 20. storočia a na začiatku 20. storočia v súvislosti so stavebným rozvojom v mestách a historizujúcim architektonickým štýlom pôsobili vo veľkých mestách (Budapešť, Viedeň, Praha a ďalšie) štukatárske manufaktúry, ktoré vyrábali plastické fasádne a interiérové dekoratívne prvky sériovo a ponúkali ich prostredníctvom katalógov.

2 Rímsky cement je vhodnejší preklad pôvodného anglického názvu *Roman cement* ako nevhodne zaužívané pomenovanie románsky cement.

►► Obr. 4. Časť severnej fasády kostola pod úrovňou okenných parapetov s kamenným kvádrovým murivom s omietkovými opravami z 2. polovice 19. storočia. Kvádre z najmäkšieho (najsvetlejšieho) tufu sa odkryté alebo pod novou omietkou ďalej rozpadávali. Omietka na nich strácala pevný súdržný podklad, a nakoniec v celých plátoch odpadla.

► Obr. 5. Výrazné plastické členenie fasády zhotovené na mieste: rímsy, omietková bosáž a rustika, okenné šambrány. Zhotovenie plastického členenia na mieste umožňuje jednoduchšie sa vysporiadať s rozmerovými odchýlkami stavby.

►► Obr. 8. Plastické členenie plochy fasády tvorené dvoma úrovňami hladkej omietky, pod strechou je profilovaná korunná rímsa.

► Obr. 6. Fragment fasády z polovice 18. storočia, stav pred reštaurovaním.

► Obr. 7. Zložené plastické členenie a zdobenie fasády vytvorené kombináciou prvkov zhotovených na mieste (rímsy, omietková rustika a bosáž, tríglyfy s kvapkami a zuborez nad vstupným portálom, okenné šambrány, pilastre) a dielenských odliatkov/ prefabrikátov (festóny, mušle, medailóny, rozety, balustre). Plastické prvky dopĺňa trojfarebné sgrafito vo výse medzi kordónovou a parapetnou rímsou poschodia.

3. 4. NÁTERY A INÉ POVRCHOVÉ ÚPRAVY

Omietky, plastické členenie a výzdoba fasád, stien a stropov môžu byť po dokončení pokryté náterom, prípadne inou povrchovou úpravou, napr. plátkovým kovom.

V dejinách európskej architektúry boli omietky (niekedy aj murivá bez omietky) najčastejšie natierané vápnom. Vápenný náter je prirodzene biely. V minulosti bývala jeho belosť lomená nečistotami, ktoré v ňom zostali alebo sa do neho dostali pri spracovaní. Vápenný náter sa dá prifarbiť anorganickými práškovými pigmentmi, ktoré sú odolné proti žieravosti vápna. Najjednoduchším spôsobom prifarbenia vápna je prímiešanie malého množstva hliny. Belosť vápna všetky farby lomí do pastelových odtieňov. Čisto vápennou technológiou nie je možné získať sýte farebné odtiene. Vápenné nátery sa musia nanášať v tenkých vrstvách, ktoré jednotlivito dokonale nekryjú svoj podklad. Po zvlhnutí alebo zmoknutí sa vápenný náter stáva ešte prievitnejším (po vyschnutí sa vráti do predchádzajúceho stavu). Táto vlastnosť dodáva vápenným náterom tzv. hĺbku (na rozdiel od moderných náterových systémov, ktoré vytvárajú tzv. tupý povrch).

Vápenný náter sa radí do skupiny minerálnych náterov, kam spolu s ním patria silikátové nátery. Od 19. storočia sa používali nátery, v ktorých bolo vodné sklo spojivom práškových pigmentov. V súčasnosti sa u nás od 90. rokov 20. storočia namiesto nich používajú organosilikátové nátery.

Druhú skupinu tvoria nátery s organickými spojivami – z prírodných látok to je kazeín, glej, olej, vosk a patria sem aj temperové farby s vaječným spojivom. Kazeínové spojivo je vhodné aj do exteriéru na fasády a dá sa miešať s vápnom – táto kombinácia umožňuje dosiahnuť sýtejšie farebné odtiene ako čisto vápenným náterom. Zo syntetických organických spojív sa na nátery omietok od 2. polovice 20. storočia (na Slovensku od 70. rokov) používajú akrylátové disperzie.

Na rozdiel od vápna sú ostatné spojivá náterov bezfarebné, alebo majú zanedbateľnú farebnosť, preto nelomia farebnosť pigmentov tak ako vápno.

---

4. PAMIATKOVÝ VÝSKUM

O nevyhnutnosti vykonať pamiatkový výskum rozhoduje KPÚ podľa § 35 ods. 7 zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov. Identifikácia historických omietok, ich náterov, plastického alebo farebného členenia alebo výzdoby a ich hodnotenie sa vykonáva v rámci architektonicko-historického výskumu a umelecko-historického výskumu. Z neho vychádza návrh na ich zachovanie, konzerváciu, odkrytie, doplnenie, prípadne reštaurovanie. V zložitejších a výtvarne náročnejších prípadoch môže byť predpísaný aj reštaurátorský výskum (viac pozri v: [Reštaurovanie výtvarných súčastí architektúry](#)).

5. PREDMET A ROZSAH PAMIATKOVEJ OCHRANY

Primárnym cieľom pamiatkovej ochrany je zachovanie historického originálu a autenticity pamiatky.

Autenticitu pamiatok spoluvytvára materiálová autenticita a autenticita technického spracovania/vyhotovenia. Podľa Benátskej charty³ sa pri obnove pamiatok majú používať prednostne materiály a postupy, ktorými boli vytvorené.

Základnou formou ochrany historických a pamiatkovo hodnotných omietok, súvisiacich povrchových úprav a dekorácií architektonických pamiatok je preventívna ochrana pred vznikom poškodení. Preventívna ochrana je založená na odstránení alebo obmedzení vplyvov, ktoré poškodenia spôsobujú. Z prírodných faktorov je na prvom mieste voda: vzliňajúca zo základovej pôdy alebo blízkeho vodného toku, zatekajúca cez strechu alebo iné vodorovné konštrukcie a prvky stavby, voda vetrom hnaného dažďa, kondenzujúca zo vzdušnej vlhkosti, unikajúca zo zdravotníckych inštalácií, príležitostne aj povodňová voda. Priame účinky kvapalnej vody zhoršuje jej zamrzanie a prítomnosť vodorozpustných solí. Zrážková a iná atmosférická voda (napr. z hmly) pôsobí aj chemicky (tzv. kyslý dážď). Zdrojom zašpinenia sú aj látky rozptýlené v atmosfére, ako prach alebo sadze. Voda ich môže rozpúšťať alebo unášať a umožniť im tak preniknúť hlbšie do materiálu. Prúdiaca voda a vietor môžu byť príčinou erózie. Zamokrenie spoluvytvára podmienky na rast baktérií, nižších (napr. plesne, huby) aj vyšších rastlín (napr. riasy, lišajníky, machy, cievnaté rastliny) – tie spôsobujú chemické alebo mechanické poškodenia a zafarbenie. Ďalšie mechanické poškodenia spôsobujú živočíchy. Človek spôsobuje poškodenia primeraným/neprimeraným používaním stavieb, nezámernou aj zámernou činnosťou.

Ak už poškodenia vznikli, je v záujme ďalšieho zachovania historických a pamiatkovo hodnotných omietok, súvisiacich povrchových úprav a dekorácií architektonických pamiatok, ich aktívna konzervácia, kam patrí:

- zastavenie alebo aspoň zmiernenie prebiehajúceho poškodzovania odstránením jeho príčin,
- zlepšenie alebo obnovenie adhézie (prídržnosti) k podkladovej konštrukcii a/alebo vrstiev povrchovej úpravy a dekorácie (uchytením okrajov omietky, injektážou dutín),
- zlepšenie alebo obnovenie kohézie najmä na povrchu omietok, súvisiacich povrchových úprav a dekorácií architektonických pamiatok (konsolidáciou ich materiálu).

Na pomedzí konzervácie a reštaurovania omietok, súvisiacich povrchových úprav a dekorácií architektonických pamiatok je ich čistenie. Čistením sa mení vzhľad dotknutej časti pamiatky. Očistením pôvodného alebo staršieho povrchu od mladších vrstiev, ktoré boli nanesené zámerne alebo vznikli pôsobením faktorov prostredia a identifikujeme ich ako príčinu vzniku poškodení, ďalšiemu poškodzovaniu zabránime.

Aj odsolenie omietok (a súvisiacich povrchových úprav a dekorácií architektonických pamiatok) môže viesť k zmene dovtedajšieho, aj patologického vzhľadu – odstránením povrchovej krusty z málo rozpustných solí (alebo v rámci čistenia, ktoré nie je zamerané na riešenie príčin), obmedzením tvorby solných výkvetov z dobre rozpustných solí, redukciou vlhkých flakov na miestach koncentrácie hygroskopických solí.

Reštaurovanie a v rámci neho dopĺňanie, čiastočná alebo úplná rekonštrukcia omietok, súvisiacich povrchových úprav a dekorácií architektonických pamiatok je na mieste v prípadoch, kde je originál poškodený alebo úplne chýba, rozpadol sa, alebo bol (v minulosti) odstránený. Omietky, súvisiace povrchové úpravy a dekorácie architektonických pamiatok spoluvytvárajú ich historickú a štýlovú identitu, sú zložkami ich materiálovej, technologickej a výtvarnej autenticity a výrazne sa uplatňujú pri vizuálnom vnímaní, ale aj vnímaní akustickom a haptickom, pri vnímaní schopnosti akumulácie a sálania tepla a chladu, absorpcie a desorpcie vlhkosti. Pri dopĺňaní alebo rekonštrukcii historických omietok sa treba nechať viesť zachovanými originálnymi plochami alebo fragmentmi alebo v prípade ich neprítomnosti analógiami.

V 2. polovici 20. storočia sa v odborných, a potom aj v laických kruhoch rozšíril a postupne prevládol mylný názor, že hlinené a vápenné malty nemajú potrebné mechanické vlastnosti (pevnosť) alebo dostatočne neodolávajú súčasnému znečistenému ovzdušiu a pôsobeniu vody, a preto vôbec nie sú vhodné na novostavby a ani na obnovu historických stavieb a pamiatok. Podľa tohto presvedčenia sú stavebné konštrukcie, ktoré doteraz existovali napriek prítomnosti takejto malty, na hranici svojej životnosti a v žiadnom prípade sa nedá spoliehať na ich ďalšiu stabilitu a nosnosť bez zásadného statického zabezpečenia a podľa možnosti náhrady hlinenej alebo vápennej malty v murive (napr. injektážou) aj v omietkach modernejšími materiálmi. Rovnako nespoľahlivými sa zdali byť aj drevené stropy, drevené konštrukcie a prvky, ktoré boli určené na okamžitú náhradu kvalitnejšími kópiami alebo novotvarmi (viac pozri v: [Strechy, krytiny, klampiarske prvky a krovy](#), [Drevo a drevené stavby](#)).

³ Benátska charta – O ochrane a obnove pamiatok a pamiatkových sídiel. Taliansko, Benátky, 1964.

---

6. DOKUMENTÁCIA

Je pravidlom ako výnimkou, že na jednom architektonickom objekte sa nachádzajú omietky, príbuzné a súvisiace povrchové a dekoratívne úpravy rôznych druhov pochádzajúce z rôznych časových horizontov vedľa seba alebo vo vrstvách cez seba, zachované v rôznej miere v pomere k pôvodnému rozsahu a v rôznom technickom stave s rôznymi poškodeniami.

V minulosti nebývalo ani na reprezentačných stavbách (napr. hrady, kostoly) neobvyklé, že pri dodatočných úpravách alebo opravách poškodení sa omietka z úsporných dôvodov (materiálová, časová aj finančná náročnosť) neobnovila v celom rozsahu, ale len lokálne spravidla s použitím inej malty, niekedy aj s odlišnou technikou nanášania a povrchovej úpravy, čo sa prejavuje odlišnou textúrou povrchu. Čiastočné zjednotenie v niektorých prípadoch zabezpečil len náter. V jednej rovine sa tak ocitli fragmenty omietok rôzneho veku a rôznej vizuálnej kvality.

Dokumentácia súčasného rozsahu prítomnosti jednotlivých omietkových vrstiev nebýva možná bez nárokov na deštruktívne sondážne zásahy alebo odkryvy. Pri dokumentácii by sa však malo vychádzať v prvom rade z vizuálneho prieskumu a mapovania viditeľných povrchov. V miestach už vzniknutých poškodení býva otvorené okienko, v ktorom sa dajú bez nášho deštruktívneho zásahu vidieť hlbšie, a teda staršie vrstvy. Ak nám to neposkytne dost informácií o ich plošnom rozšírení, získame aspoň indíciu o ich prítomnosti.

Pri technicky a štýlovo nevhodných povrchových úpravách bez pamiatkovej hodnoty, pri ktorých sa dá vopred predpokladať požiadavka na ich odstránenie,⁴ sa môže v záujme dokumentácie pristúpiť k rozsiahlejším sondážnym zásahom, zameraným na lepšie poznanie stavu, ktorý sa dá očakávať po plošnom odkryve.

Najpresnejšiu dokumentáciu viditeľného omietkového povrchu umožňuje fotografovanie a 3D skenovanie. Bočné svetlo zvýrazní povrchové textúry, plasticitu povrchu a jeho členenie alebo výzdobu, prípadne dodatočné zásahy, doplnky a opravy. Na miestach s poškodeným povrchom je možné zaznamenať charakter použitej malty.

Na zdokumentovanie zložitejších situácií je vhodné vypracovať aj grafickú – výkresovú dokumentáciu v primeranej mierke, napr. 1 : 10 alebo 1 : 20, vo forme pohľadov na plochy jednotlivých stien a stropov, kde budú zaznačené viditeľné (alebo aj predpokladané) hranice jednotlivých druhov a vrstiev omietok, náterov a iných povrchových úprav, obrysy prípadných osadených/vsadených štukatérskych prefabrikátov, poškodenia, prvky alebo plochy z iných materiálov (napr. kamenné, kovové, drevené, obnažené murivo).

V textovej časti dokumentácie budú zaznamenané charakteristiky jednotlivých druhov a vrstiev omietok, náterov a iných povrchových úprav, ktoré bolo možné vizuálne rozpoznať, najmä pokiaľ ide o použitý materiál, resp. maltovú zmes, povrchovú úpravu, textúru

a plasticitu, náterové vrstvy (materiál, technika zhotovenia, farebnosť, početnosť vrstiev), iné povrchové úpravy (napr. zlátenie), maliarsku dekoráciu, plastické členenie a plastickú dekoráciu, dodatočné úpravy a deštruktívne zásahy, a ďalšie. V texte musí byť uvedená lokalizácia opisovaných prvkov a javov na pamiatke, ich zobrazenie na fotografiách a výkresoch.

V dokumentácii by mali byť na úrovni dostupnej miery poznania aktuálneho stavu špecifikované pamiatkové hodnoty na pamiatke sa nachádzajúcich omietok, príbuzných a súvisiacich povrchových a dekoratívnych úprav s výstupom vo forme nárokov na ich ochranu v škále od bezpodmienečnej požiadavky na ich zachovanie až po nevyhnutnosť ich odstránenia.

---

⁴ Benátska charta – O ochrane a obnove pamiatok a pamiatkových sídiel, ref. 3, článok 11.

---

7. DIAGNOSTIKA STAVEBNOTECHNICKÉHO STAVU

Stavebnotechnické poruchy omietok a náterov sa môžu prejavovať na ich viditeľnom povrchu, ale môžu aj dlhú dobu zostávať skryté.

Základnými druhmi porúch, s ktorými sa môžeme stretnúť u omietok, príbuzných a súvisiacich povrchových a dekoratívnych úprav, vrátane náterov a malieb sú:

- poruchy kohézie, čiže súdržnosti omietky, zvetrávanie omietky, ktoré bývajú viditeľné na povrchu, ale môžu vzniknúť aj pod náterovými alebo vrchnejšími omietkovými vrstvami; poruchy kohézie náterovej vrstvy sa prejavujú jej spráškovaním,
- poruchy adhézie, čiže prídržnosti môžu mať podobu uvoľnenia celého omietkového súvrstvia od podkladovej stavebnej konštrukcie, oddelenia jednotlivých vrstiev omietky navzájom, náteru od omietky, náterových vrstiev navzájom, odpadávania vrchnej náterovej vrstvy alebo celého súvrstvia,
- trhlinky a trhliny,
- trvalé alebo dlhodobé vlhnutie a zamokrenie,
- soľná krusta alebo výkvety,
- porast rias, lišajníkov alebo machov, zakorenenie vyšších rastlín,
- zašpinenie rôzneho druhu,
- mechanické poškodenia.

Identifikácia výskytu porúch je sprevádzaná identifikáciou ich príčin. Tie môžu byť niekedy zjavné, inokedy nie (aj v závislosti od kvalifikácie a skúseností toho, kto vykonáva terénnu diagnostiku) a budú potrebovať ďalšie odborné posúdenie, keďže sanáciu vzniknutých poškodení je efektívne realizovať až po odstránení alebo aspoň zmiernení pôsobenia ich príčin.

Rôzne druhy omietok v závislosti od miesta, kde sa na stavbe nachádzajú, sú náchylné na vznik určitých druhov poškodení – druh a stav podkladovej stavebnej konštrukcie, jej prípadné statické poruchy, umiestnenie omietky v interiéri alebo exteriéri, v interiéri umiestnenie na stene alebo na stope, využitie miestnosti, vetranie a vykurovanie miestnosti alebo celej budovy, v exteriéri orientácia na svetové strany, zatienenie alebo oslnenie, poloha na fasáde, oplechovanie parapetov a ríms, presah a odvedenie vody zo strechy, susediace drevené a kovové konštrukcie a prvky, blízkosť verejnej komunikácie alebo priestranstva (napr. chodník, ulica), blízkosť vysokej vegetácie a pod.

8. SPÔSOBY OCHRANY A OBNOVY

8.1. OMIETKY

OCHRANA PRED POŠKODENÍM

Primárnym cieľom ochrany pamiatok je zachovanie historického originálu a autenticity, je potrebné pamiatkovo hodnotné historické omietky chrániť pred poškodením vplyvom faktorov vonkajšieho prostredia, porúch iných konštrukcií a časti stavby, pred deštruktívnymi zásahmi (napr. odstraňovanie aj v prípade opraviteľných poškodení; poškodenia pri necitlivých úpravách iných časti stavby, vedení káblov alebo iných inštalácií po povrchu alebo v zasekaných drážkach, kotvení dekorácií a reklamných zariadení alebo svietidiel, dočasnom kotvení lešenia), prekrytím zateplovacou izoláciou (a pred poškodením jej montážou), ako aj pred nekvalifikovanými opravami, prekrytím nevhodnými novými omietkami, stierkami, nátermi alebo nástrekmami a im predchádzajúcou hĺbkovou penetráciou.

ZÁKLADNÁ ÚDRŽBA

V záujme zabezpečenia dlhodobého zachovania historických omietok sa odporúča vykonávať bežnú starostlivosť a údržbu v pravidelných intervaloch. Komplexné opravy sú potom potrebné menej často. Patria sem opatrenia ako vyplňanie trhlín, zachytenie okrajov po odpadnutí časti omietkovej plochy, opravy v sokľovej oblasti, ošetrovanie ochrannými nátermi, ale aj zabezpečenie odvodu vody (kontrola strešného pláštá, odkvapov, okolitého terénu a vegetácie).

PORUCHY, ICH SANÁCIA, KONSOLIDÁCIA OMIETOK

Cieľom ochrany je odovzdať budúcej generácii zachovaný fond historických omietok, vrátane ich mladších úprav a zmien. Výnimkou, a teda určené na odstránenie budú tie neskoršie doplnky (napr. cementové plomby vápenných omietok), ktoré majú negatívny vplyv na svoje okolie (napr. spôsobujú vznik trhlín, soľné výkvety) alebo sú cudzie historickému charakteru a vzhľadu pamiatky (hrubé, neadekvátne opravy). To platí aj na plochy omietok (najmä v oblasti sokla), ktoré sú silno poškodené (napr. pôsobením solí), ale len v prípade, že nemajú zvláštnu úpravu (nástenné maľby, nápisy, dekoratívne prvky a pod.). Nevhodné alebo neopraviteľne poškodené omietky je možné odstrániť po ich označení na mieste (napr. kriedou, uhlíkom), určení hĺbky odstránenia (vzhľadom na možnú prítomnosť starších vrstiev, ktoré treba zachovať) a odsúhlasení KPÚ.

Pod omietkou alebo aj v rovine s povrchom omietky sa zvyknú nachádzať sadrové výplne, ktoré slúžili na upevnenie inštalčných rozvodov, najmä elektrorozvodov a ďalších elektroinštalčných prvkov, alebo tiež na kotvenie závesných prvkov, prípadne na opravu trhlín. Je potrebné ich opatrne odstrániť (sadra je spravidla tvrdšia ako historická omietková malta). Nové použitie sadry alebo sadrových tmeľov na tieto účely je nevhodné.

Konsolidácia – spevnenie a iné opravy historickej omietky sa vykonávajú materiálmi, ktoré sa jej čo najviac podobajú zložením, štruktúrou (farba, zrnitosť, spojivo) a pevnosťou (napr. injekťáž vápennej omietky vápenným mliekom a tekutou vápennou maltou). Opravy úbytkov a trhlín sa spravidla musia povrchovou štruktúrou a farbou prispôbiť svojmu okoliu, pokiaľ nie je z dokumentačných dôvodov žiadúca čitateľnosť/odlíšiteľnosť doplnku.

Najjednoduchším a súčasne najkompatibilnejším konsolidačným prostriedkom je vápenná voda. Špeciálne spevňovacie produkty, ako sú estery kyseliny kremičitej, sa môžu používať iba v individuálnych prípadoch a po náležitom zvážení. Ich aplikáciu môžu vykonávať len kvalifikovaní špecialisti (reštaurátori).

V prípade výskytu trhlín treba v prvom rade posúdiť, či nie sú spôsobené statickými poruchami. U štukových podhládov na drevených stropných konštrukciách (poväčšinou alebo trámové stropy) je potrebné skontrolovať ich nosný rošt (napr. drôtené viazanie trstinovej rohože). Ovisanie omietky môže byť spôsobené skorodovaním viazacích drôtov a/alebo uvoľnením kotviacich klincov. Pri oprave nosného roštu štukovej výzdoby sa treba prioritne snažiť o zachovanie a obnovenie pôvodného nosného roštu (napr. upevnenie nerezovými klincami, nové viazanie trstinovej rohože). Je nevyhnutné, aby nosný rošt zostal pružný a bol schopný absorbovať pohyby nosnej konštrukcie.

►► Obr. 9. Hlinená omietka s vápenným náterom neskôr prekrytá tenkou vrstvou striekanej, silno cementovej omietky. Z dôvodu odlišných fyzikálnych vlastností týchto materiálov dochádza postupne k vzájomnému oddeleniu, prípadne aj odlupovaniu jednotlivých vrstiev.

►► Obr. 10. Horná časť fasády východného záveru kostola s omietkovými opravami a omietkovou imitáciou kamenného kvádrového muriva realizovanými v 2. polovici 19. storočia. Kvádre z najmäjšieho tufu sa pod touto omietkou ďalej rozpadávajú, omietka strácala pevný súdržný podklad, a nakoniec v celých plátoch odpadla.

► Obr. 11. Drevený povalový strop, na ktorom sú v priečnom smere natiahnuté a naklincované trstinové rohože umožňujúce omietnutie dreveného podkladu. Omietka sa zachovala len na nepoškodených časti drevenej stropnej konštrukcie.

► Obr. 12. Na hladkej hlinenej omietke dodatočne zdrsenej zásekmi kladivom je tenká vrstva vápennej štuky s vápenným náterom. Neskôr bola fasáda pokrytá vápennou omietkou a niekoľkými nátermi.

ZASOLENIE A ODSOĽOVANIE OMIETOK

Soklové oblasti so vzlianjúcou vlhkosťou a miesta, ktoré boli dlhodobo mokré v dôsledku chybného odtoku vody alebo časti budovy so špeciálnym využitím (napr. stajne, hygienické zariadenia), majú často zvýšené zaťaženie soľami. Výsledkom je odlupovanie náterových vrstiev a omietok, kryštalizácia solí vo forme krusty alebo výkvetov, rozpad malty, tmavé flaky v dôsledku prítomnosti hygrokopických solí. Soľami silno poškodené plochy omietok možno odstrániť len v prípade, ak nemajú špeciálnu úpravu (napr. nástenné maľby, nápisy, dekoratívne prvky) po príslušnom označení priamo na budove (napr. kriedou, uhlíkom), určení hĺbky odstránenia a odsúhlasení KPÚ.

Citlivé zasolené oblasti sa ošetrujú celulózovými alebo ílovými obkladmi, hladké a jednoduché omietkové plochy väčšinou tzv. obetovanou omietkou. Obetované omietky sú dočasné na spojivo chudobné vápenné omietky so zodpovedajúcou krivkou zrnitosti plniva (veľká pórovitosť), ktoré absorbujú dobre rozpustné soli, unášané kapilárnym transportom vody, resp. soľného roztoku k ich povrchu. Opatrenia na redukciu solí pomocou tzv. obetovanej omietky alebo obkladov sú použiteľné len vtedy, ak sa vopred a súbežne realizujú príslušné vedecké výskumy (aj špecializované analýzy) zamerané na analýzu druhu prítomných solí a ich distribúcie, čiže rozloženia na ploche a do hĺbky. Týmto opatreniami sa totiž môžu aktivovať aj dovtedy stabilné slabo rozpustné soli a spôsobiť nové poškodenia.

Soli v omietke (a podkladovom murive, odkiaľ často do omietok prenikajú) majú rôzne vlastnosti. Okrem určenia druhu a množstva prítomných solí treba venovať pozornosť aj ich distribúcii. Lahko rozpustné soli, ako sú chloridy a dusičnany, sú vlhkosťou transportované vyššie alebo ďalej od zdroja vlhkosti. Lahko rozpustné soli možno extrahovať pomocou

obetovaných omietok alebo obkladov. Zle rozpustné soli v spodných zónach sú často stabilné a nespôsobujú žiadne škody, ale môžu sa aktivovať zvýšeným prísunom vody a spôsobiť vznik nových poškodení. Opatrenia na zníženie obsahu solí sa preto musia odborne monitorovať a podľa toho vyberať miesta ich použitia.

Opatrenia na odsolovanie sú dlhodobo účinné len vtedy, ak sa zabráni ďalšiemu privádzaniu vlhkosti/vody, ktorá vylúhuje a transportuje k povrchu soli z väčšej hĺbky alebo vody s už rozpustenými soľami, ak sa jej privádzanie čo najviac zníži.

ČISTENIE OMIETOK

Vykonáva sa v špeciálnych prípadoch, keď vzhľad povrchu nie je možné alebo vhodné obnoviť náterom, alebo ak hrozí, že zašpinenie bude viditeľné, presiakne cez nový náter, prípadne sa bude správať ako separačná vrstva a zabráni dobrému spojeniu medzi novým náterom a podkladom.

Novým náterom sa nemôžu prekryvať omietky, ktoré náter nikdy nemali (napr. škrabané plochy a farebné omietky sgrafitových dekorácií) alebo tie, ktoré náter dávno stratili a pamiatkovo hodnotná a chránená je ich súčasná podoba bez náteru (alebo len s nesúvislými fragmentmi náteru), prípadne aj s hlbšie poškodeným povrchom. V takýchto situáciách sa čistia len tie zašpinenia, ktoré nemožno považovať za patinu, napr. soľná krusta, decht a sadze, hrdzavé alebo medenkové flaky, povlak mikroflóry (baktérií, jednobunkových rias), porast lišajníkov a machov, vtáčie exkrementy. Túto prácu môžu vykonávať len kvalifikovaní špecialisti (reštaurátori). Treba počítať s tým, že niektoré druhy zašpinenia sa úplne vyčistí nedajú.

Aj čistenie omietok pred novým náterom sa môže týkať odstraňovania uvedených druhov zašpinenia. Alternatívou je ich stabilizácia (zabránenie možnosti rozpustenia) alebo izolácia (zabránenie možnosti presiaknutia na obnovený povrch). V náročnejších prípadoch, kde hrozí poškodenie pamiatkovo hodnotných vrstiev povrchových úprav, po individuálnom posúdení KPÚ môžu byť touto prácou poverení len kvalifikovaní špecialisti (reštaurátori). Neodborný výber a použitie čistiacich metód môže spôsobiť vznik poškodenia alebo vytvorenie podmienok na ich neskorší vznik (napr. účinkami reziduí po chemickom čistení).

O použití biocídov na likvidáciu biotických škodcov treba rozhodovať veľmi obozretne, pretože okrem iných rizík (pre človeka a životné prostredie) hrozí, že v ošetrenej stavebnej konštrukcii po nich zostanú chemické rezidúá, ktoré sa stanú príčinou vzniku nových poškodení.

DOPLŇANIE A REKONŠTRUKCIA HISTORICKÝCH OMIETOK, NOVÉ OMIETKY

V prípade nevyhnutnosti nového omietania väčších plôch sa spravidla aplikujú tradičné remeselné postupy. Nová omietka by mala zložením použitej malty, technikou nanášania a vzhľadom čo najviac zodpovedať tej, ktorú dopĺňame. Treba rešpektovať tvar a veľkosť zrn piesku (krivku zrnitosti), farbu piesku, druh spojiva, prípadné hydraulické

►► Obr. 13. Časť fasády so sieťou jemných prasklín z diaľky neviditeľných, ale zvyraznených zmenami farebného odtieňa náteru.

zložky, viacvrstvové nanášanie (vyrovnávací omietka, hrubá omietka, jemná omietka), ako aj povrchovú úpravu, stopy po pracovných nástrojoch. Nie je prípustné použiť strojové omietanie, nevhodné je urovnávanie podľa omietnikov alebo omietkových líšt tam, kde to nie je v súlade so štýlom stavby (pred 18. – 20. storočím) a pod.

Malta na dopĺňanie omietok sa najlepšie prispôbuje už existujúcej, ak sa pripraví z jednotlivých zložiek priamo na stavenisku (tzv. stavenisková malta).

V záujme dlhodobého zachovania historických omietok sa musia nové omietky použité na doplnenie čo najviac zhodovať svojimi fyzikálnymi vlastnosťami s historickými omietkami (tvrdosť, kapilárne vlastnosti, paropriepustnosť). Doplnky nesmú byť menej pórovité, ani mať vyššiu pevnosť ako okolité materiály.

Použitie hydraulických zložiek (hydraulické vápno, tras atď.) a/alebo prevzdušňovacích prostriedkov musí byť prispôbené konkrétnej situácii, napr. v prípade zvýšenej vlhkosti a/alebo prítomnosti solí, alebo ak sú zvýšené požiadavky na odolnosť (v oblasti sokla, na nedostatočne krytých povrchoch a pod.). V prípade historických vápenno-cementových mált to platí analogicky na pridávanie cementu.

Doplnky musia byť prispôbené pôvodnej omietke svojou farebnosťou a povrchovou textúrou s čistým napojením, pokiaľ doplnok nemá byť odlišný z dokumentačných dôvodov.

Žiadanú farebnosť malty je potrebné dosiahnuť použitím vhodných pieskov a spojiva (napr. vápna páleného drevom), čo má prednosť pred farebnou pigmentáciou. Vyplnenie úbytkov a trhlín treba napojiť na zachovanú staršiu omietku v tej istej rovine bez jej prekrytia.

Staveniskové malty podľa tradičných receptúr sú vo všeobecnosti vhodnejšie ako priemyselne vyrábané omietkové zmesi, ktoré zvyčajne obsahujú cementy a organické prímеси. Zo zásady je možné používať len produkty, ktorých materiálové zloženie a vlastnosti sú známe alebo odborne posúdené a sú osvedčené aj primeranými dlhodobými skúsenosťami.

Hotové omietkové zmesi je možné použiť v špeciálnych prípadoch, ak majú požadované technologické a vzhľadové vlastnosti, ktoré na základe technickej dokumentácie a zhotovených ukážok posúdi odborný pracovník KPÚ.

Na povrchoch historických stavebných konštrukcií je neprípustné používanie stavebných lepidiel, sieťok, rohových sieťkových výstuží, kovových alebo plastových rohových líšt, stierok so syntetickými spojivami alebo farebných stierok.

V prípade novo pridaných stavebných prvkov a konštrukcií (napr. vlozenej deliacej steny) je potrebné individuálne rozhodnúť, či na nich použiť reprodukciu historického typu omietky, alebo zvoliť novú interpretáciu povrchu.

►► Obr. 14. Rozpad pomerne novej omietky na stene otvoreného podbránia. Omietka bola zhotovená v rozpore s pravidlami na vhodnú zrnitosť piesku do vápennej omietky.

►► Obr. 15. Nová podkladová vrstva interiérovej omietky na novom murive narušená nápadným rozpraskaním.

SOKLOVÉ ČASTI FASÁD, POUŽITIE SANAČNEJ OMIETKY

Zvláštnu pozornosť na fasádach historických budov vyžadujú ich soklové oblasti/časti/zóny. Až do obdobia medzi prvou a druhou svetovou vojnou boli budovy stavané bez hydroizolácie, ktorá by bránila prenikaniu zemnej vlhkosti, prípadne podzemnej vody do podzemného muriva (s výnimkou ojedinelých prípadov použitia flovej izolácie) a vztlánaniu

vlhkosti do nadzemného muriva. Výška, do ktorej sa vztlínajúca vlhkosť dostane, závisí od dosiahnutia rovnovážneho stavu medzi prísunom vlhkosti do muriva a jej odparovaním z povrchov muriva – exteriérového aj interiérového. Vztlínajúca vlhkosť so sebou unáša rozpustené soli, ktorých zdrojom je základová pôda, použité stavebné materiály alebo sa do stavebnej konštrukcie dostali zvonka. Soklové časti fasád sú okrem toho v najvyššej miere (ak je v poriadku zastrešenie a odvod vody zo strechy) vystavené kontaktu so zrážkovou vodou, prípadne tečúcou a povodňovou vodou. Ďalším rizikom je možnosť mechanického poškodenia poškrabaním alebo nárazom.

Pôsobeniu vody (v kombinácii s mrazom) a vo vode rozpustných solí prichádzajúcich zvnútra alebo zvonka (v kombinácii s ich kryštalizáciou a rekryštalizáciou) je najviac vystavená omietka a jej náter (prípadne obklad alebo holé neomietnuté murivo) v soklovej časti fasády. Dlhodobá prítomnosť vody a solí na povrchu a pod povrchom soklovej časti sa prejaví rozpadom (porušením kohézie, zvetrávaním) omietky a náteru, ich oddelením a odlupovaním od podkladu, vznikom povrchovej krusty z málo rozpustných solí, kryštalických výkvetov (eflorescencií) dobre rozpustných solí (laicky niekedy považovaných za plesň) a trvalou alebo takmer stálou prítomnosťou tmavých vlhkých flakov na miestach výskytu hygroskopických solí (schopných absorbovať aj vzdušnú vlhkosť).

Všetky uvedené faktory pôsobili na omietky alebo inú úpravu soklových častí fasád historických budov aj v minulosti, preto je skôr výnimkou, ak sa na týchto miestach zachovala pôvodná alebo staršia pamiatkovo hodnotná úprava. V takom prípade aj poškodené plochy omietok možno odstrániť len vtedy, ak nemajú špeciálnu úpravu (napr. nástenné maľby, nápisy, dekoratívne prvky) po príslušnom označení priamo na budove (napr. kriedou, uhlíkom) a odsúhlasení KPÚ.

K možnostiam odsolovania (zníženia obsahu rozpustných solí) v stavebných konštrukciách a k ich povrchovým úpravám pozri vyššie v texte časť:

Zasolenie a odsolovanie omietok a k možnostiam dodatočnej hydroizolácie viac pozri v: [8.4. Hydrofobizácia, antigrafiti](#).

Vzniku poškodení pôsobením uvedených faktorov najlepšie (ale nie natrvalo) odolávajú difúzne otvorené (prievzdušné) omietky. Tomuto kritériu zodpovedajú vápenné omietky, ktoré vhodnou technikou nanášania na podklad a povrchovou úpravou zostali nakyprené, teda neboli nejakým spôsobom stláčané, čím by došlo k redukcii ich vnútornej pórovitosti a uzavretiu pórov vychádzajúcich na povrch. Na soklových častiach fasád historických budov sa najlepšie osvedčila omietka zhotovená z horúcej vápennej malty, z piesku so zrnitosťou 0 – 4 mm alebo aj viac, prípadne s pridaním hydraulických prímiesí a zafarbením malty (niektoré hydraulické prímiesi plnia obidve funkcie, napr. drvené drevené uhlie, drvená tehla – antuka alebo sa môžu použiť farebné pigmenty) so strhávaným alebo škrabaným povrchom. Iné úpravy povrchu omietky jej prievzdušnosť znižujú (napr. štukovanie, gletovanie).

Alternatívou je použitie priemyselne vyrábaných sanačných omietok, ak budú aplikované na plochy, kde sa už žiadna historická, pamiatkovo hodnotná omietka nenachádza, alebo ak je z architektonického hľadiska potrebné na sokli vytvoriť hladký povrch, resp. soklovú časť fasády vizuálne neodlišovať od omietkového povrchu nad ňou (viac pozri v: [Omietky a fasádne farby, Príloha č. 1, Terminologický slovník, heslo → omietka sanačná](#)).

Difúzne uzatvorenie omietky môže spôsobiť aj nevhodný povrchový náter.

Ak má fasáda vizuálne priznaný sokel, uľahčí to vykonávanie budúcich opráv alebo aj celkovej obnovy tejto časti. Horný okraj sokla bude, ak je to možné, rešpektovať historický stav. Ak na to nie sú podklady, treba podľa štýlového charakteru fasády individuálne zväziť výšku a vedenie horného okraja sokla, t. j. či bude vodorovný, alebo bude schodovito uskakovať, prípadne bude súběžný s príľahlým terénom.

V prípade nedostatočného vyspádovania príľahlého spevneného povrchu terénu smerom od fasády alebo pri kontakte omietky sokla s nespevneným okolitým povrchom je vhodné jej spodný okraj tzv. podrezať, čiže ukončiť rovným ostrým okrajom vo výške okolo 3 cm nad terénom. Ide však o novodobé technické riešenie, tento detail nemá historické opodstatnenie.

8. 2. PLASTICKÉ ŠTUKOVÉ ČLENENIE A VÝZDOBA (FASÁD A INTERIÉROV)

Plastické členenie omietaných povrchov, najmä fasád a štuková výzdoba výrazne ovplyvňujú vzhľad pamiatky, významne sa podieľajú na jej štýlovom charaktere a estetickú hodnotu. Použité materiály, techniky a technológie, ako aj architektonicko-výtvarné riešenie odzrkadľujú technologické možnosti, umelecké štýly a ich vývoj v minulosti.

Zachovanie originálu je prioritou pri všetkých zásahoch, ktoré sa vykonávajú na plastickom členení či štukovej výzdobe. Predmetom ochrany sú plastické a sochárske prvky, ich povrchy so stopami použitých pracovných nástrojov, textúry povrchov a povrchové úpravy, ktoré môžu byť jednoducho

►► Obr. 16. Omietka soklovej časti fasády poškodená zvetrávaním povrchu, prasklinami, odpadnutím z podkladu, presekávaním na osadenie káblu.

►► Obr. 17. Odpadnuté pláty cementovej omietky, ktorou bola nevhodne pokrytá soklová časť muriva neizolovaného od zemnej vlhkosti. Nad cementovým soklom je vápenná omietka a jej vápenné nátery porušené pôsobením vlhkosti, ktorá vinou neprievzdušnej omietky sokla stúpa vyššie.

alebo bohato riešené, monochromatické alebo polychromatické, vytvorené rôznymi maliarskymi technikami a pokrytím (napr. kovové pokrytie – zlátenie).

Východiskom na stanovenie cieľa obnovy a tomu zodpovedajúcej koncepcie opatrení je, aby kvalifikovaní odborníci podrobne preskúmali dielo/artefakt z hľadiska použitých materiálov, techniky zhotovenia, povrchových úprav, jeho poškodenia a špecifikovali podmienky na ďalšie zachovanie. V záujme nájdenu presnejších odpovedí na špecifické otázky sa môžu v jednotlivých prípadoch uplatniť doplnkové prírodovedné analýzy zamerané na identifikáciu použitých materiálov, primárnej povrchovej úpravy, následných vrstiev povrchových úprav, charakteristiku poškodení a pod.

V závislosti od cieľa obnovy pamiatky by sa všetky opatrenia – čistenie, odstránenie nevhodných úprav, konsolidácia, doplnky a nové povrchové úpravy – mali vopred určiť a v prípade potreby posúdiť na základe vzoriek/ukážok. Pri konsolidácii aj prípadných doplnkoch treba dbať na materiálovú kontinuitu a rešpektovať pôvodnú techniku vyhotovenia (napr. voľné modelovanie štukovej výzdoby, ťahanie profilov, použitie osadených odlievaných prvkov).

Pri stanovení cieľa obnovy nemôže byť automatickou prioritou odkrytie staršieho stavu – musí sa zväžiť s ohľadom na mladšie úpravy a celkový kontext pamiatky. Odkrytie plastických omietkových úprav a štukovej dekorácie môžu v súlade s podmienkami stanovenými miestne príslušným KPÚ vykonávať len kvalifikovaní odborníci, a to s čo najmenším rizikom poškodenia zachovaného historického originálu (žiadne hrubé osekávanie, zoškrabovanie alebo práca s nevhodnými nástrojmi ako sú drôtené kefy a pod.).

ÚDRŽBA A DROBNÉ OPRAVY, PORUCHY, KONZERVÁCIA, SANÁCIA PORÚCH

Údržba, konzervácia a sanácia sa zameriavajú na zachovanie a opravu zachovaného plastického omietkového členenia a štukovej výzdoby. Zmeny (napr. odstránenie a premiestnenie) nie sú z hľadiska pamiatkovej ochrany prípustné, pokiaľ to nie je v konkrétnom prípade opodstatnené technickými alebo historicko-estetickými dôvodmi.

Pri prieskume súčasného východiskového stavu treba brať do úvahy technické podmienky/faktory (statika, stavebná fyzika, nosná konštrukcia a pod.; viac pozri v: [Statika, technické normy, sanácie](#)) a celkový charakter a kontext umeleckého stvárnenia. Pre každú pamiatku je potrebné sformulovať cieľ obnovy a koncepciu opatrení, ktoré je v záujme dosiahnutia tohto cieľa žiaduce vykonať. V zásade majú prednosť opatrenia na ochranu/konzerváciu existujúceho stavu pred komplexnými opatreniami na obnovu.

Konsolidácia a reštaurovanie jednoduchej štukovej výzdoby s drobným poškodením je úlohou pre remeselníkov s príslušnou odbornou kvalifikáciou (štukatérov a maliarov). Konsolidácia a reštaurovanie významnej a vysoko hodnotnej štukovej výzdoby vyžaduje špecializovaných reštaurátorov (viac pozri v: [Reštaurovanie výtvarných súčastí architektúry](#)).

Pri konzervácii treba brať do úvahy tvar a povrchovú úpravu štukovej dekorácie. Na spevnenie sa majú použiť materiály, ktoré čo najviac zodpovedajú existujúcej štruktúre (spojivo, plnivo) svojou

pevnosťou a pružnosťou (napr. na injektáž vápennej štuky použiť vápenné mlieko a tekutú vápennú maltu). Chýbajúce miesta sa doplnia do roviny, trhliny a iné defekty sa vyplnia a spoja s existujúcou štruktúrou s napojením čistými okrajmi.

V prípade výskytu trhlín treba v prvom rade posúdiť, či nie sú spôsobené statickými poruchami. U štukových podhládov na drevených stropných konštrukciách (poväčšinou alebo trámové stropy) je potrebné skontrolovať ich nosný rošt (napr. drôtené viazanie trstinovej rohože). Ovísanie omietky môže byť spôsobené skorodovaním viazacích drôtov a/alebo uvoľnením kotviacich klinčov. Pri oprave nosného roštu štukovej výzdoby sa treba prioritne snažiť o zachovanie a obnovenie pôvodného nosného roštu (napr. upevnenie nerezovými klincami, nové viazanie trstinovej rohože). Je nevyhnutné, aby nosný rošt zostal pružný a bol schopný absorbovať pohyby nosnej konštrukcie.

DOPLŇANIE A REKONŠTRUKCIA

Dôležité je doplniť chýbajúce plochy pomocou tradičných štukových techník, a to najmä pokiaľ ide o použité materiály (vápenná štuka, sadrová štuka, hlinená štuka, zmiešané formy atď.), konštrukciu (nosné prvky, vrstvy) a spôsob zhotovenia (modelovaná alebo tlačaná štuka, profily ťahané šablónou, odlievané prvky) podľa existujúceho originálu. Odstránenie mladších štukových doplnkov je z hľadiska ochrany pamiatok prípustné len vtedy, ak nie sú materiálovo a esteticky kompatibilné s originálom. Použitie prefabrikovaných profilov alebo odliatkov tam, kde pôvodne neboli použité, nie je z hľadiska ochrany pamiatok prípustné.

Koncepcia obnovy zvyčajne smeruje k sceleniu dekoratívnej úpravy v celkovom kontexte. Pri čiastočnej alebo úplnej obnove je okrem dodržania technologického postupu potrebné snažiť sa aj o čo najvernejšie priblíženie k výtvarnej forme originálu. V niektorých prípadoch však môže byť z hľadiska ochrany pamiatok žiaduca odlišiteľnosť nových doplnkov.

Malta na doplnky by mala byť vždy pripravená na mieste ako stavenisková zmes. Pri reprodukcii malty sa zohľadňuje zrnitosť a farba piesku, spojivá a prímеси (napr. vláknité materiály na rozptýlenie výstuž). Pri zhotovení štukatúry treba rešpektovať tradičné viacvrstvové spracovanie systémom mokré na mokré s použitím vhodného náradia (hladidla, štukatárskej špachtle, profilové šablóny atď.) a povrchové textúry so stopami po použitých nástrojoch.

Pri dopĺňaní existujúcich alebo vytváraní nových ťahaných profilov, ríms a kvádrov je potrebné zhotoviť zodpovedajúce šablóny a prvky navrhnuť v súlade s pôvodným materiálom a technológiou. Osadzovanie dielenských alebo priemyselných prefabrikátov namiesto prvkov, ktoré boli zhotovené priamo na mieste a použitie materiálu, ktorý nezodpovedá pôvodnému, nie je z hľadiska ochrany pamiatok prípustné (napr. použitie prefabrikovaných profilov a ozdobných prvkov z polystyrénu alebo minerálnych granulatov).

Z hľadiska použitia materiálov vychádzajú nové povrchové úpravy zásadne z pôvodných (napr. vápenná farba). V niektorých prípadoch však možné zvoliť aj novú povrchovú úpravu reverzibilnou technikou (spojivom).

► Obr. 18. Postup zhotovenia jednoduchého plastického omietkového členenia fasády (1): ploché okenné šambrány sú vytvorené nahadzovaním ďalšej vrstvy hrubovky (hrubozrnnej malty, v tomto prípade pripravenej technikou horúcej vápenej malty) na predtým hrubovkou vyrovnanú plochu steny na miesta vymedzené drevenými latami, ktoré súčasne slúžia ako omietniky na dosiahnutie rovnomernej hrúbky a rovinnosti vrstvy.

► Obr. 19. Postup zhotovenia jednoduchého plastického omietkového členenia fasády (2): po dokončení všetkých členiacich prvkov – nahodením ďalšej vrstvy hrubovky medzi laty upevnené na predtým hrubovkou vyrovnanú plochu steny a jej stiahnutí do roviny s týmito latami – sa začína štukovanie celého povrchu jemnozrnnou maltou nanesenou v hrúbke okolo 3 mm a vyhladenou filcovými hladidlami (tmavšie miesta).

► Obr. 20. Postup zhotovenia jednoduchého plastického omietkového členenia fasády (3): fasáda po preštukovaní celého povrchu – plôch aj plastických členiacich prvkov – jemnozrnnou maltou nanesenou v hrúbke okolo 3 mm a vyhladenou filcovými hladidlami, ešte bez farebného náteru (skúšobné vzorky odtieňov náteru sú už ale pripravené pod korunnou rímsou).

► Obr. 21. Fasáda s jednoduchým plastickým omietkovým členením fasády s odstupom troch rokov od zhotovenia (4). Na sokli, ktorý je bez povrchového farebného náteru z omietky zafarbené v hmote malty prachom z dreveného uhlia so škrabávaným povrchom, je viditeľná pod ľavým oknom mierne farebne odlišná oprava dlhého a pôvodne pomerne hlbokého škrabanca. Istá nerovnomernosť vo farebnosti vápenného náteru na plochách a plastických členiacich prvkoch fasády je prirodzenou a charakteristickou črtou tohto materiálu. Je spôsobená nerovnomernou hrúbkou náterového povlaku/filmu, ktorá prirodzene vzniká pri natieraní štetkou. Vrstvy vápenného náteru sú do istej miery priehľadné. Miera ich priehľadnosti sa mení v závislosti od zmeny vlhkosti ovzdušia a povrchu steny.

► Obr. 22. Styčné hrany klenbových plôch renesančnej klenby (z obdobia okolo roku 1600), ktoré sa smerom k vrcholu klenby prirodzene strácajú, sú zvýraznené plastickou modeláciou omietky do tzv. hrebienkov.

►► Obr. 23. Úprava stien a stropu z 18. storočia tvorená hladkou štukovou omietkou s niekoľkými plastickými detailmi a prvkami v súčasnosti pokrytými zjednocujúcim bielym náterom.

► Obr. 24. Na mieste chýbajúcej profilovanej nadokennej rímsy sú v murive zatĺčené železné skoby, ktoré držali tehly tvoriace jadro rímsy zhotovenej na mieste ťahaním profilu pomocou plechovej šablóny. Pod chýbajúcou rímsou zostali na fasáde osadené dielenské prefabrikáty volútových konzol. Na fotografii je zachytený stav po výmene okennej výplne, okolo ktorej prebieha úprava nadpražia a ostění omietkou.

► Obr. 25. Profilovaná nadokenná rímsa zhotovená na mieste ťahaním pomocou plechovej šablóny a dielenské prefabrikáty volútových konzol osadené pod rímsou. Odlišný materiál jednotlivých plastických prvkov nebol pohľadovo priznaný. Všetky boli prekryté náterom v súlade s celkovou farebnou koncepciou fasády. Na fotografii je zachytený stav v priebehu opravy poškodeného štukového povrchu nadokennej rímsy.

► Obr. 26. Terakotový panel ako súčasť plastickej výzdoby fasády (z konca 19./začiatku 20. storočia) uchytený k podkladu železnými skobami. Na fotografii je zachytený stav po očistení a pred opravou omietok a plastickej výzdoby. Terakotový materiál pôvodne nebol pohľadovo priznaný, ale prekrytý náterom v súlade s celkovou farebnou koncepciou fasády – tento stav sa pri oprave fasády následne znovu obnovil.

8.3. NÁTERY NA OMIETKACH A ŠTUKOVÝCH PRVKOCH

Nátery a podobné povrchové úpravy na omietke (alebo iných minerálnych podkladoch, ako kameň, tehla a pod.) vo veľkej miere určujú vzhľad pamiatky. Výber materiálov a techník, farebnosti a dekorácie odráža technologické možnosti doby vzniku a štýlový vývoj a spoluvytvára pamiatkovú a estetickú hodnotu pamiatky. V sekvencii vrstiev od primárnej povrchovej úpravy po najnovšiu možno čítať históriu pamiatky s jej stavebnými a funkčnými zmenami, novými interpretáciami a cyklami opráv.

Cieľom opráv architektonických povrchov je vo všeobecnosti zachovanie a zabezpečenie trvanlivosti tradičných povrchových úprav alebo náterov. Pred určením cieľa obnovy (prezentácia pôvodného stavu, odkrytie určitej fázy, prekrytie alebo nová povrchová úprava) je potrebné vo všeobecnosti určiť a detailne spresniť potreby konzervácie (ochranná funkcia, nosnosť podkladu a pod.). Identifikáciu vrstiev musia vykonávať kvalifikovaní odborníci – reštaurátori. V záujme nájdenia presnejších odpovedí na špecifické otázky sa môžu v jednotlivých prípadoch uplatniť doplnkové prírodovedné analýzy zamerané na identifikáciu použitých materiálov, primárnej povrchovej úpravy, následných vrstiev povrchových úprav, charakteristiku poškodení a i.

Nátery a podobné povrchové úpravy majú okrem dizajновой/vizuálnej funkcie zvyčajne aj funkciu ochrany podkladových materiálov, čo je potrebné zohľadniť pri formulovaní cieľa obnovy a vytváraní koncepcie opatrení. V zásade je dôležité zachovať všetky dôležité vývojové fázy a vypracovať cieľ obnovy a koncepciu konkrétnych opatrení. Pri formulovaní cieľa obnovy nie je prioritou vrátenie, t. j. odkrytie alebo obnova pôvodnej povrchovej úpravy. V zásade sa uprednostňuje zachovanie existujúceho stavu pred komplexnou obnovou.

ÚDRŽBA A DROBNÉ OPRAVY

Pri údržbe a opravách náterov a podobných povrchových úprav je potrebné uplatňovať materiálovú kontinuitu. Konsolidácia náročnejších povrchových úprav si vyžaduje reštaurátorské znalosti a môžu ju vykonávať iba kvalifikovaní reštaurátori. V závislosti od cieľa obnovy je potrebné pri čistení existujúcich povrchových úprav venovať pozornosť zachovaniu patiny – známok starnutia a opotrebovania.

OBNOVA/REKONŠTRUKCIA NÁTERU

V prípade rekonštrukcie, čiže novej povrchovej úpravy ako repliky určitej zistenej historickej vývojovej fázy (na fasáde alebo na stenách a stropoch interiérových miestností), je potrebné dbať na materiálovú kontinuitu, a to nielen z technologických dôvodov, ale aj z dôvodu zachovania alebo dosiahnutia historicky adekvátneho výtvarného výrazu. Po podrobnej analýze historického stavu (podklad, použité spojivo a pigmenty) je potrebné zvoliť vhodný náterový systém. Nová povrchová úprava nesmie mať svojimi stavebno-fyzikálnymi vlastnosťami ani z dlhodobého hľadiska negatívny vplyv na zachované staršie vrstvy, naopak ich má chrániť. Ďalšími faktormi pri rozhodovaní

o výbere náterového systému sú vzhľad/vizuálne pôsobenie, opraviteľnosť a opakovateľnosť.

Hrubé mechanické alebo chemické metódy odstraňovania mladších náterov a podobných povrchových úprav (napr. hrubým zoškrabovaním, makro-otryskovaním) sú z hľadiska ochrany pamiatok prípustné len v špecifických prípadoch. Ak sa pristúpi k odstráneniu mladších a odkrytiu starších vrstiev, majú tieto práce vykonávať príslušne kvalifikovaní odborníci, t. j. reštaurátori alebo špecializovaní remeselníci.

Predpokladom na trvácnu novú povrchovú úpravu je stabilný, súdržný, dobre pripravený podklad, ktorý je potrebné vytvoriť čo najšetrnejšie k zachovaným historickým vrstvám. Ireverzibilná hĺbková penetrácia podkladu pod nový náter, ktorá zlepi vrstvy navzájom, nie je vhodná. Podkladom na správne rozhodnutie môže byť vopred realizovaný test/skúška.

Nová povrchová úprava na minerálnych podkladoch by mala byť vo všeobecnosti aspoň tak difúzne otvorená ako jej podklad. Pri uzavretí povrchu môže dochádzať k odlupovaniu povrchovej vrstvy a rozpadu podkladových vrstiev.

Použitie pigmenty musia byť kompatibilné so spojivom (napr. pri použití vápna, pigmenty musia byť odolné proti jeho žieravosti) a svetlostále, t. j. odolné proti UV žiareniu. Pri doplnkoch a farebných retušoch by sa malo predísť tomu, aby sa ich farebnosť starnutím odlišila.

Na vápenných omietkach boli v minulosti, až na výnimky, použité vápenné nátery. Aj v súčasnosti platí pravidlo, že na historické vápenné omietky (resp. ich súčasné rekonštrukcie) je najvhodnejšie použitie tradičnej čisto vápennej náterovej technológie. Zmena náterového systému, napr. na silikátové farby, môže viesť k uzavretiu povrchu (najmä pri opakovaní náterov) a spôsobiť poškodenie. Vápenný náter musí byť správne nariadený a nanášať sa ručne maliarskou štetkou alebo štetcom (nie striekaním alebo valčovaním) vo viacerých (minimálne troch) vrstvách, pričom je potrebné aplikovať primerané vlhčenie (pred a po aplikácii) a rešpektovať vhodné klimatické podmienky (bez priameho slnečného žiarenia, teplota nesmie dosahovať hodnoty pod 5 °C).

Priemyselne vyrábané vápenné nátery sú väčšinou modifikované pridaním dispergovanej syntetickej živice k základnému spojivu, ktorým je hasené vápno. Ak je v technickom liste s pokynmi na spracovanie odporúčané použitie valčeka na nanášanie farby, čo pri použití čisto vápenných náterov nie je možné, možno to považovať za indikátor prítomnosti organického spojiva. Organické prísady vo vápenných náteroch podporujú za vhodných klimatických podmienok kolonizáciu povrchu mikroorganizmami. Najmä vápenné produkty s prídavkom sacharózy sú na pamiatky neprijateľné (riziko rastu plesní).

Ak z nejakého dôvodu nie je možné použiť spojivový systém totožný s predchádzajúcim (čiže tradičný náter na báze vápna, gleja, kazeínu a pod.) a použije sa novodobý priemyselne vyrábaný systém, je potrebné preveriť všetky jeho stavebno-fyzikálne vlastnosti a predísť tak negatívnym vplyvom na historické podkladové vrstvy. Treba pri tom brať do úvahy príslušné vedecké testy, aj praktické empirické skúsenosti. Aplikácia technológií v experimentálnom štádiu nie je vo všeobecnosti na pamiatkach prípustná.

Silikátové nátery sú vhodné na tvrdšie omietkové povrchy (pevnosť v tlaku > 2,5 N/mm²), ako vápno-cementové omietky, cementové a rímsko-cemen-

tové fasády, betónové povrchy. Čisto minerálne silikátové farby sú bez organických prísad – dvojzložkový systém.

Jednozložkové, organicky modifikované silikátové nátery alebo čisto akrylátové disperzné nátery môžu byť použité v individuálnych prípadoch, napr. ak už boli použité predtým a návrat k čisto minerálnemu systému ich zoškrabaním alebo otryskaním nie je možný, napr. z ekonomických dôvodov. Treba pritom pamätať na to, že ich paropriepustnosť, ktorá mohla byť už predtým v podmienkach konkrétnej historickej budovy nedostatočná, sa každou ďalšou vrstvou náteru zhoršuje.

Pri rozhodovaní o výbere náterového systému treba pamätať na to, že silikátové a akrylátové nátery nemajú optickú hĺbku vápenných náterov, ktorá vzniká istou priesvitnosťou vápenných náterových vrstiev, najmä pri zvýšenej vlhkosti vzduchu, a s tým spojenou absorpciou alebo kondenzáciou vzdušnej vlhkosti.

Priemyselne vyrábané nátery, aj vápenné, často obsahujú titánovú belobu, čo je pigment s vysokou krycou schopnosťou, ktorý sa však farebným efektom (neprirodzená modrastá biela) značne líši od prirodzenej farebnosti vápna. Na trhu sú na obnovu pamiatok k dispozícii náterové produkty s inými bielymi pigmentmi (napr. krieda, zinková beloba), ktoré sú farebnosti vápna podobnejšie. Nátery s chemicky inertným spojivom môžu obsahovať chromatické pigmenty, ktoré sa do vápna nemôžu použiť a majú odlišné optické vlastnosti.

Problematické sú nové povrchové úpravy na minerálnych podkladoch, ktoré boli v minulosti natreté olejovým náterom. Olej, ktorý prenikol do podkladu, je ťažké až nemožné extrahovať a spôsobuje hnedé flaky na novom nátere. V takých prípadoch sú potrebné špeciálne opatrenia, ktoré musia navrhnúť odborníci (utesnenie/izolácia podkladu, organické náterové systémy atď.).

Štítové a zadné steny domov, ohradné múry, fasády hospodárskych, fortifikačných a ďalších stavieb, ktoré nikdy neboli natreté, treba ponechať bez náteru. Ak je náter natoľko zdegradovaný, že takmer alebo úplne zanikol, treba individuálne zvážiť zachovanie a konzerváciu tohto stavu.

Náter nie je možné aplikovať na škrabané omietky (sgrafito, brizolit), omietky z farebnej malty a omietky z umelého kameňa.

Pri rekonštrukciách dekoratívnych malieb treba dbať na autentické remeselné spracovanie, vhodné materiálové zloženie a techniku zhotovenia. Realizáciu treba zveriť príslušne kvalifikovaným odborníkom, t. j. reštaurátorom alebo špecializovaným remeselníkom.

8. 4. HYDROFOBIZÁCIA, ANTIGRAFITI

Hydrofobizácia by sa mala používať len vo výnimočných prípadoch a s náležitým odôvodnením. Vlhkosti v murive a omietke sa nedá úplne vyhnúť (hygroskopická a kondenzačná vlhkosť). Historické vápenné omietky a vápenné nátery sa zachovali preto, lebo síce dokážu vodu rýchlo absorbovať, ale aj uvoľniť, a nie preto, že sú vodoodpudivé.

Aplikáciou hydrofóbnej úpravy sa povrch stane vodoodpudivým alebo sa aspoň zníži jeho nasiakavosť. Hydrofóbne aktívne zložky (silany, siloxany, silikónové živice) pokrývajú vnútorné povrchy pórov a kapilár, čím sa stanú vodoodpudivé. Difuzibilita stavebného materiálu je v podstate zachovaná. Zabráni sa však kapilárnej vodivosti, čo znamená, že prípadná voda prítomná v murive alebo omietke či kamení sa musí najskôr premeniť na paru, aby mohla vyschnúť. Z dlhodobého hľadiska to môže zvýšiť vlhkosť muriva, omietky alebo kameňa.

Skúsenosti ukazujú, že hydrofobizácia fasád – omietok alebo neomietaného muriva a fasádnych prvkov – narušuje rovnováhu vlhkosti, čo môže viesť z dlhodobého hľadiska k vzniku poškodení. Hydrofóbne povrchy neabsorbujú vlhkosť z kondenzácie ani dažďovú vodu. Objavujú sa stopy po zmývání a stekání nečistôt, ktoré výrazne zhoršujú vzhľad. Hydrofóbne povrchy výrazne sťažujú vysychanie/odparovanie vody, ktorá sa pod ne dostala inou cestou; následkom môže byť ich odlupovanie.

Po hydrofobizácii už nie je možné jednoducho aplikovať vodou riedené nátery. Hydrofóbnosť nie je reverzibilná, ale časom sa znižuje. Doba rozkladu a straty účinnosti hydrofobizačných látok je v závislosti od konkrétneho produktu približne jeden až tri roky a závisí aj od hĺbky preniknutia do materiálu.

Antigrafiti nátery ponúkajú možnosť ochrany obzvlášť ohrozených povrchov. Treba pritom brať do úvahy aj zmenu vlastností povrchu v dôsledku ich aplikácie (vodná bilancia, zasolenie atď.). Aplikácia preventívneho antigrafiti ošetrovania má zmysel v prípade ohrozených povrchov, pretože ich opakované čistenie môže spôsobiť väčšie škody. Z ponuky, ktorá je v súčasnosti na trhu, sa odporúčajú opakovateľné dočasné systémy, pričom sa uprednostňujú produkty na báze polysacharidov.

► Obr. 27. Fasáda s hlinenou omietkou, na ktorej bol vápenný náter. Zachovali sa z neho len malé zvyšky na chránených miestach pod strechou.

---

9. ODPORÚČANÁ ODBORNÁ LITERATÚRA

GAVENDA, M., LOSOS, L. *Štukatéřství*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2175-0.

ŠKABRADA, J. *Konstrukce historických staveb*. Praha: Argo, 2003. ISBN 80-7203-548-7.

---

10. ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

ABC Standards der Baudenkmalpflege. Wien: Bundesdenkmalamt (BDA), 2015. ISBN 978-3-901858-12-3.

ASHURST, J., ASHURST, N. *Mortars, Plasters and Renders*. Aldershot: Ashgate Publishing, 2005. ISBN 0-291-39747-6.

Benátska charta – O ochrane a obnove pamiatok a pamiatkových sídiel. Taliansko, Benátky, 1964.

CÓNOVÁ, I., LACKOVÁ, D., et al. *Terminologický slovník unifikovaných názvov urbanizmu, architektúry a nehnuteľných výtvarných diel*. Bratislava: Pamiatkový ústav Bratislava, 1999.

GAVENDA, M., LOSOS, L. *Štukatéřství*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2175-0.

HOŠEK, J., LOSOS, L. *Historické omítky*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing, 2007. ISBN 978-80-247-1395-3.

HOŠEK, J., MUK, J. *Omítky historických staveb*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990. ISBN 80-04-23349-x.

KOTLÍK, P., et al. *Vápno*. Praha: Společnost pro technologie ochrany památek, 2001. ISBN 80-902668-8-6.

MĚŠŤAN, R. *Omítkářské a štukatéřské práce*. Praha: SNTL, 1988.

MICHOINOVÁ, D. *Příprava vápenných malt v péči o stavební památky*. Praha: ČKAIT, 2006. ISBN 80-86769-81-X.

PŮTOVÁ, B. (ed.) *Štukatéřství*. Červený Kostelec: Nakladatelství Pavel Mervart, 2022. ISBN 978-80-7465-588-3.

ROVNANÍKOVÁ, P. *Omítky*. Praha: Společnost pro technologie ochrany památek, 2002. ISBN 80-86657-00-0.

ŠKABRADA, J. *Konstrukce historických staveb*. Praha: Argo, 2003. ISBN 80-7203-548-7.

Vápno & vápenné technológie pri obnove pamiatok. Banská Štiavnica: Obnova.sk a Spolok Banskej Štiavnice '91, 2005. ISBN 80-969475-3-2.

Zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov.

---

11. ZDROJE OBRAZOVEJ A FOTOGRAFICKEJ PRÍLOHY

Úvodný obrázok. Drevený povalový strop. Synagóga, Svätý Jur. Zdroj: pozri obr. 11.

Obr. 1. Drevený trámový strop s doskovým podbitím, na ktorom je naklincovaný v priečnom smere rošt zo štiepanej/polenej drevenej žrdoviny umožňujúci omietnutie dreveného podkladu. Pôvodná omietka nanosená v pomerne hrubej vrstve čiastočne odpadla. Rizikovým faktorom na vznik takéhoto poškodenia je vlastná hmotnosť omietky na hranici jej vnútornej súdržnosti (kohézie). Spišské Podhradie, 2006. Autor: Pavel Fabian.

Obr. 2. Drevený trámový strop s doskovým podbitím, na ktorom je naklincovaný diagonálne kladený latkový rošt umožňujúci omietnutie dreveného podkladu. Pôvodná omietka je odstránená. Banská Bystrica, 2006. Autor: Pavel Fabian.

Obr. 3. Drevený trámový strop s doskovým podbitím, na ktorom sú v priečnom smere natiiahnuté a naklincované trstinové rohože umožňujúce omietnutie dreveného podkladu. Pôvodná omietka po niekoľkých desaťročiach bez údržby čiastočne odpadla. Rizikovým faktorom na vznik takéhoto poškodenia je najmä korózia drôtikov, ktorými sú steblá trstiny spojené do rohoží. Banská Štiavnica, 2013. Autor: Pavel Fabian.

Obr. 4. Časť severnej fasády kostola pod úrovňou okenných parapetov s kamenným kvádrovým murivom s omietkovými opravami z 2. polovice 19. storočia. Kvádre z najmäkšieho (najsvetlejšieho) tufu sa odkryté alebo pod novou omietkou ďalej rozpadávajú. Omietka na nich strácala pevný súdržný podklad, a nakoniec v celých plátoch odpadla. Kláštorň kostol, Hronský Beňadik, 2018. Autor: Pavel Fabian.

Obr. 5. Výrazné plastické členenie fasády zhotovené na mieste: rímsy, omietková bosáž a rustika, okenné šambrány. Zhotovenie plastického členenia na mieste umožňuje jednoduchšie sa vysporiadať s rozmerovými odchýlkami stavby. Budova bývalej lesníckej fakulty Baníckej a lesníckej akadémie, Banská Štiavnica, 2018. Autor: Pavel Fabian.

Obr. 6. Fragment fasády z polovice 18. storočia, stav pred reštaurovaním. Banská Štiavnica, 2016. Autor: Pavel Fabian.

Obr. 7. Zložitá plastická členenie a zdobenie fasády vytvorené kombináciou prvkov zhotovených na mieste (rímsy, omietková rustika a bosáž, triglyfy s kvapkami a zuborez nad vstupným portálom, okenné šambrány, pilastre) a dielenských odliatkov/prefabrikátov (festóny, mušle, medailóny, rozety, balustre). Plastické prvky doplnia trojfarebné sgrafito vo výse medzi kordónovou a parapetnou rímsou poschodia. Budova rektorátu bývalej Baníckej a lesníckej akadémie, Banská Štiavnica, 2016. Autor: Pavel Fabian.

Obr. 8. Plastické členenie plochy fasády tvorené dvoma úrovňami hladkej omietky, pod strechou je profilovaná korunná rímsa. Kúria, Hajnáčka, 2020. Autor: Pavel Fabian.

Obr. 9. Hlinená omietka s vápenným náterom neskôr prekrytá tenkou vrstvou striekanej, silno cementovej omietky. Z dôvodu odlišných fyzikálnych vlastností týchto materiálov dochádza postupne k vzájomnému oddeľeniu, prípadne aj odlupovaniu jednotlivých vrstiev. Pukanec, 2006. Autor: Pavel Fabian.

Obr. 10. Horná časť fasád východného záveru kostola s omietkovými opravami a omietkovou imitáciou kamenného kvádrového muriva realizovanými v 2. polovici 19. storočia. Kvádre z najmäkšieho tufu sa pod touto omietkou ďalej rozpadávajú, omietka strácala pevný súdržný podklad, a nakoniec v celých plátoch odpadla. Kláštorň kostol, Hronský Beňadik, 2018. Autor: Pavel Fabian.

Obr. 11. Drevený povalový strop, na ktorom sú v priečnom smere natiiahnuté a naklincované trstinové rohože umožňujúce omietnutie dreveného podkladu. Omietka sa zachovala len na nepoškodenej časti drevenej stropnej konštrukcie. Synagóga, Svätý Jur. Zdroj: *Po seneckej zachránime aj svätajurskú synagógu* [online]. Bratislava: Bratislavský samosprávny kraj, 2022 [cit. 16. novembra 2023]. Dostupné na: <https://bratislavskykraj.sk/po-seneckej-zachranime-aj-svatojursku-synagogu/>

Obr. 12. Na hladkej hlinenej omietke dodatočne zdrsenej zásekmi kladivom je tenká vrstva vápenej štuky s vápenným náterom. Neskôr bola fasáda pokrytá vápennou omietkou a niekoľkými nátermi. Kaštieľ, Bohunice, 2007. Autor: Michal Hrčka.

Obr. 13. Časť fasády so sieťou jemných prasklín z diaľky neviditeľných, ale zvýraznených zmenami farebného odtieňa náteru. Spišské Podhradie, 2006. Autor: Pavel Fabian.

Obr. 14. Rozpad pomerne novej omietky na stene otvoreného podbránia. Omietka bola zhotovená v rozpore s pravidlami na vhodnú zrnitosť piesku do vápenej omietky. Trenčín, 2007. Autor: Pavel Fabian.

Obr. 15. Nová podkladová vrstva interiérovej omietky na novom murive narušená nápadným rozpraskaním. Kaštieľ, Turčianska Štiavnička, 2022. Autor: Matej Mika.

Obr. 16. Omietka soklovej časti fasády poškodená zvetrávaním povrchu, prasklinami, odpadnutím z podkladu, presekáním na osadenie káblu. Svätý Jur, 2019. Autor: Pavel Fabian.

Obr. 17. Odpadnuté pláty cementovej omietky, ktorou bola nevhodne pokrytá soklová časť muriva neizolované od zemnej vlhkosti. Nad cementovým soklom je vápenná omietka a jej vápenné nátery porušené pôsobením vlhkosti, ktorá vinou neprievzdušnej omietky sokla stúpa vyššie. Banská Štiavnica, 2005. Autor: Pavel Fabian.

Obr. 18. Postup zhotovenia jednoduchého plastického omietkového členenia fasády (1): ploché okenné šambrány sú vytvorené nahadzovaním ďalšej vrstvy hrubovky (hrubozrnnnej malty, v tomto prípade pripravenej technikou horúcej vápennej malty) na predtým hrubovkou vyrovnanú plochu steny na miesta vymedzené drevenými latami, ktoré súčasne slúžia ako omietniky na dosiahnutie rovnomernej hrúbky a rovinnosti vrstvy. Svätý Jur, 2017. Autor: Pavel Fabian.

Obr. 19. Postup zhotovenia jednoduchého plastického omietkového členenia fasády (2): po dokončení všetkých členiacich prvkov – nahodením ďalšej vrstvy hrubovky medzi laty upevnené na predtým hrubovkou vyrovnanú plochu steny a jej stiahnutí do roviny s týmito latami – sa začína štukovanie celého povrchu jemnozrnnou maltou nanesenou v hrúbke okolo 3 mm a vyhladenou filcovými hladidlami (tmavšie miesta). Svätý Jur, 2017. Autor: Pavel Fabian.

Obr. 20. Postup zhotovenia jednoduchého plastického omietkového členenia fasády (3): fasáda po preštukovaní celého povrchu – plôch aj plastických členiacich prvkov – jemnozrnnou maltou nanesenou v hrúbke okolo 3 mm a vyhladenou filcovými hladidlami, ešte bez farebného náteru (skúšobné vzorky odtieňov náteru sú už ale pripravené pod korunnou rímsou). Svätý Jur, 2017. Autor: Pavel Fabian.

Obr. 21. Fasáda s jednoduchým plastickým omietkovým členením fasády s odstupom troch rokov od zhotovenia (4). Na sokli, ktorý je bez povrchového farebného náteru z omietky zafarbenej v hmote malty prachom z dreveného uhlia so škrabaným povrchom, je viditeľná pod ľavým oknom mierne farebne odlišná oprava dlhého a pôvodne pomerne hlbokého škrabanca. Istá nerovnomernosť vo farebnosti vápenného náteru na plochách a plastických členiacich prvkoch fasády je prirodzenou a charakteristickou črtou tohto materiálu. Je spôsobená nerovnomernou hrúbkou náterového povlaku/filmu, ktorá prirodzene vzniká pri natieraní štetkou. Vrstvy vápenného náteru sú do istej miery priesvitné. Miera ich priesvitnosti sa mení v závislosti od zmeny vlhkosti ovzdušia a povrchu steny. Svätý Jur, 2020. Autor: Pavel Fabian.

Obr. 22. Styčné hrany klenbových plôch renesančnej klenby (z obdobia okolo roku 1600), ktoré sa smerom k vrcholu klenby prirodzene strácajú, sú zvýraznené plastickou modeláciou omietky do tzv. hrebienkov. Banská Bystrica, 2006. Autor: Pavel Fabian.

Obr. 23. Úprava stien a stropu z 18. storočia tvorená hladkou štukovou omietkou s niekoľkými plastickými detailmi a prvkami v súčasnosti pokrytými zjednocujúcim bielym náterom. Spišské Podhradie, 2006. Autor: Pavel Fabian.

Obr. 24. Na mieste chýbajúcej profilovanej nadokennej rímsy sú v murive zatlčené železné skoby, ktoré držali tehly tvoriace jadro rímsy zhotovenej na mieste ťahaním profilu pomocou plechovej šablóny. Pod chýbajúcou rímsou zostali na fasáde osadené dielenské prefabrikáty volútových konzol. Na fotografii je zachytený stav po výmene okennej výplne, okolo ktorej prebieha úprava nadpražia a ostení omietkou. Banská Štiavnica, 2006. Autor: Pavel Fabian.

Obr. 25. Profilovaná nadokenná rímsa zhotovená na mieste ťahaním pomocou plechovej šablóny a dielenské prefabrikáty volútových konzol osadené pod rímsou. Odlišný materiál jednotlivých plastických prvkov nebol pohľadovo priznaný. Všetky boli prekryté náterom v súlade s celkovou farebnou koncepciou fasády. Na fotografii je zachytený stav v priebehu opravy poškodeného štukového povrchu nadokennej rímsy. Banská Štiavnica, 2006. Autor: Pavel Fabian.

Obr. 26. Terakotový panel ako súčasť plastickej výzdoby fasády (z konca 19./začiatku 20. storočia) uchytený k podkladu železnými skobami. Na fotografii je zachytený stav po očistení a pred opravou omietok a plastickej výzdoby. Terakotový materiál pôvodne nebol pohľadovo priznaný, ale prekrytý náterom v súlade s celkovou farebnou koncepciou fasády – tento stav sa pri oprave fasády následne znovu obnovil. Banská Štiavnica, 2006. Autor: Pavel Fabian.

Obr. 27. Fasáda s hlinenou omietkou, na ktorej bol vápenný náter. Zachovali sa z neho len malé zvyšky na chránených miestach pod strechou. Bátorce, 2021. Autor: Pavel Fabian.

---

12. ZOZNAM PRÍLOH

Príloha č. 1. [Omietky a fasádne farby. Terminologický slovník.](#)

Príloha č. 2. [Omietky a fasádne farby. Rozšírená obrazová príloha.](#)

PLÁN [OBNOVY]

B. Metodika princípov rozhodovania Pamiatkového úradu SR vo veciach stavebnotechnického /alebo reštaurátorského/ zásahu

Časť 8. Stavebná časť – stavebné prvky

OMIETKY A FASÁDNE FARBY

AUTOR METODIKY

Pavel Fabian

ODBORNÍ RECENZENTI

Patrik Farkaš

Michal Hrčka

Petr Kuneš

REDAKCIA

Lucia Gdovinová

JAZYKOVÉ ÚPRAVY

Petronela Križanová

GRAFICKÁ ÚPRAVA

Alexandra Ištvánová

VYDAL

Pamiatkový úrad Slovenskej republiky

Cesta na Červený most 6, 814 06 Bratislava

Vydanie prvé

© 2023

www.pamiatky.sk